

تکامل حقوق بزهدیدگان از منظر مقررات موضوعه دیوان کیفری بین‌المللی

بهزاد رضوی فرد*

حسن فقیه محمدی**

چکیده

دیوان کیفری بین‌المللی در راستای اتخاذ رویکردی هماهنگ با تحولات نیمه دوم قرن بیستم در توجه به حقوق بزهدیدگان، جایگاهی را به آنان اعطا کرد که پیش از این، در هیچ‌یک از دادگاه‌های کیفری بین‌المللی تجربه نشده بود. بزهدیدگان، اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی، براساس ماده ۶۸ اساسنامه رم و بر طبق قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات در دیوان کیفری بین‌المللی می‌توانند در فرایند رسیدگی دیوان، چه به‌طور شخصی و چه از طریق نماینده حقوقی، مشارکت جسته و خواستار جبران خسارت شوند. حق بزهدیدگان بر مشارکت - در صورتی که قضات دیوان آن را مقتضی بدانند - در تمام مراحل فرایند رسیدگی، قابل اجرا و به رسمیت شناخته شده است. مقررات موضوعه دیوان درخصوص موضوع مشارکت بزهدیدگان، کلی است و این امر، قضات را قادر می‌سازد رویکرد موسعی درخصوص این موضوع اتخاذ کنند. قضات دیوان مشارکت بزهدیدگان در فرایند رسیدگی را بدون افشای هویت آنان بر طرفین دعوا مجاز دانسته‌اند.

واژگان کلیدی: بزهدیده، دادگاه‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی، دیوان کیفری بین‌المللی، حفاظت از بزهدیدگان،

مشارکت بزهدیدگان در فرایند رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی، جبران خسارات بزهدیدگان

razavi1351@yahoo.com

*. نویسنده مسئول، استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی (ره)

faghihmohammadi@yahoo.com

** کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

مقدمه

تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی با هدف ایجاد سازوکاری برای تعقیب و مجازات اشخاص در عرصه بین‌المللی، نشانگر گسترش توجه به حقوق بشر بین‌المللی بوده است. دیوان همانند دو دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا، هدف تعقیب و به کیفر رساندن مرتکبان فجایع انسانی و تضمین آن که آنان مصون از تعقیب و مجازات نخواهند ماند^۱ را در زمره اهداف خود قرار داده است. اما در مقام بیان همین هدف، مقدمه اساسنامه رم^۲ (اساسنامه تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی)، ابتکاری چشم‌گیر در جهت توجه به کسانی که در طرف مقابل مرتکبان جنایات واقع شده‌اند، از خود نشان داده است. مقدمه اساسنامه، ابتدا نگرانی دولت‌های عضو را از قربانی شدن میلیون‌ها انسان در قرن بیستم بیان کرده و سپس به هدف مجازات مرتکبان فجایع و ددمنشی‌ها پرداخته است.^۳

ماده ۶۸ اساسنامه رم و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان کیفری بین‌المللی^۴ با موضوع حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود و مشارکت آنان در فرایند رسیدگی، حقوقی برای آنان مشخص کرده‌اند که در جریان مذاکرات تصویب این دو سند، موضوع مناقشه برانگیزی بود. در دادگاه‌های کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق و رواندا، منحصراً دادستان در تقابل با متهم به همراه وکیل مدافع او قرار گرفته و نخستین بار در عرصه حقوق کیفری بین‌المللی است که دیوان کیفری بین‌المللی حقی را برای بزه‌دیدگان قائل می‌شود تا بتوانند مستقیماً در فرایند رسیدگی شرکت و دیدگاه‌های خود را بیان کنند.

گفتار اول) پیشینه توجه به بزه‌دیدگان

به غیر از دیوان کیفری بین‌المللی، از سال‌های پس از پایان جنگ جهانی دوم تا اکنون دادگاه‌های کیفری بین‌المللی دیگری نیز تأسیس شده و برای محاکمه و به کیفر رساندن مرتکبان شنیع‌ترین جنایات بشری

۱. قطعنامه ۸۲۷ شورای امنیت که متضمن تصمیم آن شورا به پذیرش اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق بود، در بند دوم صراحتاً اشعار می‌داشت: «[شورای امنیت] بدین وسیله تصمیم به تأسیس یک دادگاه بین‌المللی برای هدف محض تعقیب اشخاص مسئول نقض‌های شدید حقوق بشر دوستانه بین‌المللی در سرزمین یوگسلاوی سابق می‌گیرد».

S/RES/827, 15 May 1993, Text of the resolution is available online at: <http://www.1.unm.edu/humanrts/icty/resolution28.htm>

همچنین رجوع کنید به: قطعنامه ۹۵۵ که مبنای تأسیس دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا بود.

S/RES/955 (1994), Text of the resolution is available online at: <http://www.un.org/ict/english/Resolutions/955.htm>

2. Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/ CONF. 183/9, 17 July 1998.

3. Preamble of The Rome Statute, available online at: <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Rome+Statute.htm>.

4. Rules of Procedure and Evidence of The International Criminal Court, Doc ICC- ASP/ 1/3, September 2002, hereinafter ICC RPE.

تلاش کرده‌اند. بزه‌دیدگان در برابر نسل اول دادگاه‌های کیفری بین‌المللی، یعنی دادگاه نظامی بین‌المللی نورمبرگ^۵ و دادگاه نظامی بین‌المللی توکیو،^۶ «گروه شکست خورده بودند».^۷ منشور لندن^۸ دادگاه نورمبرگ مصوب ۸ اگوست ۱۹۴۵ در هیچ یک از مواد خود اشاره‌ای به لزوم توجه به حقوق بزه‌دیدگان، جبران خسارت آنان و نقش احتمالی آنان در دادرسی نداشته است.^۹ این در حالی است که درخصوص «رفتار منصفانه با متهمان» ماده ۱۶ منشور فوق‌الذکر مقرراتی وضع کرده که می‌توان گفت برخی از مهم‌ترین حقوق متهمان را تضمین کرده است.^{۱۰} ماده ۹ منشور دادگاه توکیو^{۱۱} نیز الزاماتی برای تضمین محاکمه عادلانه برای متهم مقرر کرده است، اما همانند منشور لندن، به حقوق بزه‌دیدگان هیچ توجهی ندارد.^{۱۲}

دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق^{۱۳} و دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا^{۱۴} نیز جایگاهی فراتر از حد شهود برای بزه‌دیدگان قائل نبودند؛^{۱۵} اگر چه غفلی از نوع آنچه در دو دادگاه کیفری بین‌المللی نسل اول، درخصوص بزه‌دیدگان روا داشته شده بود، در این دو دادگاه بین‌المللی اختصاصی صورت نگرفته است و آنان تا حدی مورد توجه قرار گرفته‌اند. به‌عنوان مثال، پاراگراف اول ماده ۲۰ اساسنامه دادگاه کیفری

5. International Military Tribunal at Nuremberg

6. International Military Tribunal for the Far East

7. Schabas, William A., *An Introduction to The International Criminal Court*, third edition, Cambridge University Press, first published 2007, p. 324.

8. London Charter of the International Military Tribunal

9. Text of the charter is available online at: [http://www.icrc.org/int.nsf/full/350? Open Document](http://www.icrc.org/int.nsf/full/350?OpenDocument).

۱۰. برخی از حقوق مطروح در این ماده عبارتند از: لزوم ارائه کیفرخواستی که اتهامات را به طور تفصیلی و به زبان قابل فهم برای متهم مطرح کرده، در زمان معقولی پیش از شروع محاکمه به وی ارائه گردد، حق ارائه توضیحات در مراحل تحقیقات مقدماتی و رسیدگی در دادگاه، حق استفاده از وکیل و حق طرح سؤالات مستقیم از شهود نهاد تعقیب.

11. Charter of The International Military Tribunal for the Far East

12. Text of the charter is available online at: <http://www.alhag.orgetemplate.php?id=81>.

13. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)

14. International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)

۱۵. در این خصوص می‌توان به بخشی از سخنرانی رئیس سابق دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، قاضی کلود جوردا (Judge Claude Jorda) در ۱۲ می ۲۰۰۱ در سارایوو اشاره کرد. وی در سخنرانی خود با موضوع «دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و کمیسیون حقیقت و سازش در بوسنی و هرزه گوین» درخصوص موقعیت بزه‌دیدگان در آن دادگاه اظهار داشت: «در حالت ایدئال، اولویت دادگاه باید محاکمه عالی‌رتبه‌ترین رهبران نظامی و سیاسی باشد، یعنی کسانی که از طریق مسئولیت‌های سنگینی که داشتند و همچنین با مد نظر قراردادن شدت جرائم نسبت داده شده به آن‌ها توسط دادستان، حقیقتاً نظم عمومی بین‌المللی را به مخاطره انداخته‌اند. لذا دادگاه بین‌المللی نمی‌تواند مستمع ده‌ها هزار بزه‌دیده باشد. تنها کسانی که در راستای کشف حقایق می‌توانند مفید واقع گردند، برای ادای شهادت دعوت می‌شوند و حتی همین افراد نیز نمی‌توانند برای صدمات و رنج‌هایی که متحمل گشته‌اند، درخواست غرامت کنند».

(The ICTY and the Truth and Reconciliation Commission in Bosnia and Herzegovina, ICTY press release, J.L. P. I. S/591 – e, the Hague 17 May 2001, available online at: <http://www.icty.org/sid/7985>).

❖ ۱۹۷ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

بین‌المللی یوگسلاوی سابق و پاراگراف اول ماده ۱۹ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا^{۱۶} و نیز ماده ۲۲ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و ماده ۲۱ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا به لزوم حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود اشاره کرده‌اند.^{۱۷}

در خصوص موضوع جبران خسارات بزه‌دیدگان، از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در این دو دادگاه برمی‌آید که قضات هیچ‌گونه حکمی مبنی بر پرداخت غرامت به بزه‌دیدگان صادر نمی‌کنند و پس از محکومیت شخص متهم، متقاضی دریافت غرامت باید درخواست خود را در مراجع داخلی پیگیری کند.^{۱۸} در برخی از آرای صادره در این دادگاه‌ها، کثرت تعداد بزه‌دیدگان و شرایط دشوار آنان از کیفیات مشدده در تعیین مجازات متهم در نظر گرفته شده است؛^{۱۹} لیکن بزه‌دیدگان حقی برای مشارکت در فرایند رسیدگی

۱۶. شعب بدوی تضمین خواهند کرد که محاکمه عادلانه و سریع بوده، فرایند رسیدگی در انطباق با قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، با احترام کامل به حقوق متهم و توجه لازم به حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود دنبال شود:

ICTY Statute is available online at: www.icty.org/x/file/legal%20Library/statute/statute-sep09-en.pdf and ICTR Statute is available online at: <http://www.unict.org/portals/D/English/Legal/Statute/2010.pdf>.

۱۷. دادگاه بین‌المللی برای حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود در قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی خود مقرراتی وضع خواهد کرد. این حفاظت، البته بدون این که محدود [به این موارد] شود، می‌تواند شامل اداره فرایند رسیدگی به صورت غیر علنی و حفاظت از هویت بزه‌دیده باشد.

۱۸. قاعده ۱۰۶ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی هر دو دادگاه:

ICTY & ICTR Rules of Procedure and Evidence, Rule No. 2, ICTY Rules of Procedure and Evidence is available online at: <http://www.icty.org/x/file/legal%20library/Rules-procedure-evidence/IT032Rev45-en.pdf> and ICTR Rules of Procedure and Evidence is available at: <http://unict.org/portals/0/English/legal/ROP/100209.pdf>.

۱۹. در رأی مورخ ۲۱ می ۱۹۹۹ شعبه دوم بدوی دادگاه رواندا با موضوع تعیین مجازات در خصوص دعوی «دادستان علیه کلمنت کایشما و اوبد روزیندانا، هیأت سه نفره قضات در رأی خود، به طور غیر مستقیم، کثرت تعداد بزه‌دیدگان جرم نسل‌کشی که کایشما مرتکب شده بود، نسبت به جرم نسل‌کشی ارتكابی توسط روزیندانا را به‌عنوان کیفیت مشدده برای تعیین مجازات بیش‌تر در نظر گرفتند.

The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-1-T, Judgement of 21 May 1999, para. 26, Available online at: <http://www.unict.org/portals/D/case/English/kayishema/judgement/990521-sentence.pdf> and also briefly cited in: Schabas, William A., *op. cit.*, p. 228.

همچنین در دعوی «دادستان علیه رادیسلاو کرسٹیچ» در دادگاه یوگسلاوی سابق، در قسمت‌های پایانی رأی مورخ ۲ آگوست ۲۰۰۱ شعبه بدوی، مسأله توجه به تعداد بی‌شمار بزه‌دیدگان در فجایعی که ژنرال کرسٹیچ مسئول آن بود، مطرح شد و دادگاه ضمن توجه به این موضوع که جرائم ارتكابی تعداد زیادی بزه‌دیده داشته و این که این اشخاص با چه شرایط دشواری از دنیا رفته‌اند یا دچار آسیب‌ها و صدمات جبران‌ناپذیر شده‌اند، اعلام کرد که در تعیین مجازات متهم، این عوامل را مد نظر قرار خواهد داد.

The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case No. IT_98-33-T, Judgement of 2 August 2001, paras. 702-703, available online at: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>.

پرونده دیگری که باز هم به تعداد بزه‌دیدگان و شرایط آنان توجه داشته است، دعوی «دادستان علیه داریو کردیچ و ماریو چرکز» در دادگاه یوگسلاوی سابق بوده است که در رأی مورخ ۲۶ فوریه ۲۰۰۱ شعبه بدوی، قضات شرایط مربوط به بزه‌دیدگان را این‌گونه بیان کردند: «نقطه آغاز برای در نظر گرفتن مجازات، شدت جرائم است. هر دو متهم به جرائم متعددی محکوم شده‌اند ... تمام [جرائم] از یک طرح مشترک نشأت می‌گیرد که منجر به شکنجه، آزار و پاکسازی نژادی مسلمانان بوسنیایی ... گردید ... [در حملات] هیچ تفاوتی در خصوص سن بزه‌دیدگان قائل نبودند: جوان و پیر یا به قتل می‌رسیدند و یا اخراج می‌شدند و خانه‌هایشان به آتش کشیده می‌شد. تعداد دقیق

این دو دادگاه ندارند. تنها در یک مورد و در دعوی دادستان علیه رادیسلاو کرسیتیچ، قضات به بزه‌دیدگانی که در جایگاه شهود حضور یافتند فرصت دادند تا در پایان شهادتشان آزادانه صحبت کرده، گوشه‌ای از رنج‌های خود را بیان دارند.^{۲۰} این امر در عمل و برای نخستین بار در یک دادگاه کیفری بین‌المللی، مبنای ایجاد نظامی برای مشارکت بزه‌دیدگان قرار گرفت.

گفتار دوم) رویکرد نو به بزه‌دیدگان با تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی

تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی، برجسته‌ترین حرکت حقوق بین‌الملل در دهه پایانی قرن بیستم است. با تأسیس این دیوان، بزه‌دیدگان از جایگاه والایی در نظام حقوق کیفری بین‌المللی برخوردار شده‌اند. در اساسنامه رم و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در آن عنایت ویژه‌ای به بزه‌دیدگان و منافع و دغدغه‌های آنان به عمل آمده است. از جمله این موارد می‌توان به حق مشارکت بزه‌دیدگان و ورود آنان در فرایند رسیدگی دیوان، حفاظت از آنان و نیز استحقاق ایشان در دریافت غرامت بابت صدمات وارد شده اشاره کرد. توجه به بزه‌دیدگان و مشارکت آنان در فرایند رسیدگی از موضوعات مورد بحث در جریان مذاکرات کنفرانس رم بوده است. «در کنفرانس رم، تدوین‌کنندگان اساسنامه به‌طور خاصی تحت تأثیر اعلامیه ۱۹۸۵ سازمان ملل متحد در خصوص بزه‌دیدگان بودند»^{۲۱} که به‌طور ویژه بر حق بزه‌دیدگان بر ارائه و اظهار دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خود تأکید داشت.^{۲۲} اساسنامه رم، در بر دارنده مقررات متعددی در خصوص حقوق

فوت‌شدگان ممکن است هرگز مشخص نشود، اما به صدها نفر می‌رسد و تعداد اخراج شدگان به هزاران نفر ... کسانی که در این [جرائم] مشارکت داشتند، باید منتظر مجازات‌هایی باشند که از لحاظ شدت متناسب با جرم آن‌ها است ...».

The Prosecutor v. Dario Kordic and Mario Cerkez, case No (IT-95-14/2-T); Judgement of 26 February 2001, para. 825, available online at: <http://www.icty.org/x/cases/kordic-cerkez/tjue/en/kor-tj010226e.pdf> and also briefly cited in: Schabas, William A., *op. cit.*

20. Haslam, Emily, "Victim Participation at the International Criminal Court: A Triumph of Hope over Experience?" In: *The Permanent International Criminal Court, Legal and Policy Issues*, Edited by Dominic Mc Goldrik et al., Hart publishing, Oxford & Portland Oregon, 2004, p. 319.

21. War Crimes Research Office, American University, Washington College of Law, *Victim Participation Before the International Criminal Court*, November 2007, p. 2, available online at: <http://www.wcl.american.edu/warcrimes/documents/12-007-Victim-participation-Before-the-ICC.Pdf>. Rd= n1, hereinafter WCRO Report.

22. United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 29 November 1985, hereinafter UN declaration for victims

ماده ۶ اعلامیه در مقام بیان طرق تسهیل پاسخگویی مراجع قضایی و اداری نسبت به نیازهای بزه‌دیدگان، حقوقی را برای این دسته از افراد مشخص کرده که در قالب تکالیف معینی برای مراجع فوق‌الذکر بیان شده‌اند:

... (ب) «آنان به بزه‌دیدگان در ارائه دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خود در مراحل مناسب از فرایند رسیدگی و مدنظر قرار دادن [دیدگاه‌ها و نگرانی‌های] آنان، زمانی که منافع شخصی آن‌ها تحت تأثیر قرار گرفته باشد، بدون اعمال تبعیض نسبت به متهم و سازگار با نظام عدالت کیفری ملی مرتبط با موضوع»:

❖ ۱۹۹ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

بزه‌دیدگان و مشارکت آنان است. در این راستا، نخستین گام، شناسایی بزه‌دیدگان جرائم مشمول صلاحیت دیوان است.

الف) ارائه تعریف از بزه‌دیده

با عنایت به نقش بزه‌دیدگان در دیوان، این موضوع که چه کسی باید به‌عنوان بزه‌دیده جرم مشمول صلاحیت دیوان در نظر گرفته شود، حائز اهمیت بسیار بود. اساسنامه رم تعریفی از بزه‌دیده ارائه نمی‌کند اما قاعده ۸۵ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان تعریف ذیل را ارائه می‌دهد:

«از لحاظ اهداف اساسنامه و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا

الف) «بزه‌دیدگان» اشخاص حقیقی هستند که در نتیجه ارتکاب یکی از جرایم مشمول صلاحیت دیوان، آسیب دیده‌اند.

ب) بزه‌دیدگان می‌توانند شامل سازمان‌ها یا نهادهایی شوند که اموالشان را وقف مذهب، آموزش، هنر، علم و یا مقاصد خیریه کرده‌اند و به صورت مستقیم به آثار تاریخی، بیمارستان‌ها و دیگر اماکن و اشیای آن‌ها که برای مقاصد بشردوستانه بوده، آسیب وارد شده باشد».^{۲۳}

این تعریف با تعریف ارائه شده برای بزه‌دیده در دو دادگاه یوگسلاوی سابق و رواندا که تعریفی مضیق بود بسیار متفاوت است. در این دادگاه‌ها بزه‌دیده کسی بود «که ادعا می‌شد جرمی از جرائم تحت صلاحیت آن دادگاه علیه او ارتکاب یافته است».^{۲۴} اما قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان، بین اشخاص حقیقی که در مورد آن‌ها شرط بزه‌دیده واقع شدن، آسیب و صدمه است و سازمان‌ها و نهادها، تفاوت قائل شده است؛ به این ترتیب که در مورد دسته اخیر، ورود آسیب مستقیم شرط شده است. تعریفی که دو دادگاه کیفری بین‌المللی اختصاصی ارائه کرده‌اند، دال بر آن است که از منظر آن دادگاه‌ها، حداقل در ظاهر امر، کسی می‌تواند از جایگاه بزه‌دیده برخوردار شود که شخصاً از وقوع جرم آسیب دیده باشد و «نمی‌توان این عنوان را شامل سایر کسانی دانست که به‌عنوان نمونه، به تبع بزه‌دیدگی یکی از نزدیکانشان، آسیب دیده‌اند».^{۲۵} اما تعریف قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان کیفری بین‌المللی با تأکید بر ضرورت آسیب دیدن در نتیجه یکی از جرایم مشمول صلاحیت آن نهاد، و نیز با پذیرفتن ضمنی آسیب غیر مستقیم به اشخاص حقیقی، دایره شمول گسترده‌تری از مفهوم بزه‌دیده را مد نظر قرار داده است تا بدین طریق بتوان راه را برای ارائه تفاسیر

Available online at: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>.

23. ICC RPE, *op. cit.*, available online at: <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Rules+of+Procedure+and+Evidence.htm>.

24. ICTY & ICTR Rules of Procedure and Evidence, *op. cit.*

25. Zappala, Salvatore, *Human Rights in International Criminal Proceedings*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press, 2003, p. 220.

موسع در جهت منافع کسانی که امکان بهره‌مندی از وصف بزه‌دیده را دارند، هموار کرد.

«در مراحل اولیه مذاکرات کنفرانس رم، سازمان‌های غیردولتی، با حمایت برخی از هیأت‌های نمایندگی، بر این عقیده بودند که بزه‌دیدگان باید در موسع‌ترین مفهوم ممکن تعریف شوند. در کمیته مقدماتی، توجه به اعلامیه ۱۹۸۵ سازمان ملل متحد برای بزه‌دیدگان معطوف شده بود».^{۲۶} این اعلامیه، تعریفی از بزه‌دیده ارائه می‌کرد^{۲۷} که «قربانیان مستقیم جرم و به همان اندازه اشخاص ذینفع، اعضای خانواده و حتی اشخاصی که در راه کمک به قربانیان، متحمل خسارت شده باشند را تحت پوشش قرار می‌داد».^{۲۸}

در متن نهایی پیش‌نویس تهیه شده از سوی کمیته مقدماتی اساسنامه دیوان که به کنفرانس رم ارائه شد، به امکان بهره‌برداری از مقررات اعلامیه بزه‌دیدگان اشاره شده بود. در صفحه ۱۱۶، پانویس شماره ۲۲ مربوط به ماده ۷۳ پیشنهادی با عنوان «جبران خسارت از بزه‌دیدگان» نوشته شده بود:

«این ماده مربوط به امکان [پرداخت] خسارت، نه تنها به بزه‌دیدگان، بلکه همچنین به سایر افراد، همانند خانواده‌های بزه‌دیدگان و وراث آنان است. به منظور تعریف «بزه‌دیدگان» و «گرامت» می‌توان به اعلامیه [۱۹۸۵] برای بزه‌دیدگان جرم و سوء استفاده از قدرت ... و پیش‌نویس تجدیدنظر شده اصول اساسی و راهنما برای حق جبران خسارت بزه‌دیدگان نقض‌های فاحش حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی^{۲۹} مراجعه

26. Fernandez de Gurmendi, Silvia A., "Definition of Victims and General Principle", in: *The International Criminal Court, Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence*, Edited by Roy S. Lee, Transnational Publishers, Inc., 2001, p. 428.

۲۷. در مواد ۲۰ و ۲۱ بخش اول این اعلامیه با عنوان «بزه‌دیدگان جرم» تعریف ذیل ارائه شده است:

«۱- منظور از بزه‌دیدگان اشخاصی هستند که به صورت انفرادی یا جمعی، بر اثر فعل یا ترک فعل ناشی از نقض قوانین کیفری حاکم در دولت عضو، از جمله قوانین منع‌کننده سوءاستفاده مجرمانه از قدرت، دچار آسیب، از جمله صدمه جسمانی یا روانی، آسیب روحی، زیان اقتصادی یا ضرر شدید به حقوق اساسی خود شده‌اند.

۲- یک شخص ممکن است براساس این اعلامیه به‌عنوان بزه‌دیده در نظر گرفته شود، صرف نظر از هویت مرتکب و این که آیا وی بازداشت، تعقیب یا محکوم شده است یا خیر و بدون در نظر گرفتن نسبت خانوادگی بین مرتکب و بزه‌دیده جرم. در صورت اقتضا واژه «بزه‌دیده»، افراد بی‌واسطه خانواده یا بستگان بزه‌دیده مستقیم [از وقوع جرم] و همچنین اشخاصی را شامل می‌شود که با مداخله خود برای یاری رساندن به بزه‌دیدگان در اضطرار یا برای اجتناب از قربانی شدن، آسیب دیده‌اند».

UN Declaration for Victims, *op. cit.*

۲۸. والین، لوک، «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان»، مترجم: توکل حبیب‌زاده، *مجله حقوقی*، ش ۳۴، بهار و تابستان ۱۳۸۵، ص ۳۷.

۲۹. در مقام تعریف مفهوم بزه‌دیده، «اصول اساسی و راهنمای حق به حق دادخواهی و جبران خسارت برای بزه‌دیدگان نقض‌های فاحش حقوق بشر و بشر دوستانه بین‌المللی» نیز تعریفی مشابه با تعریف اعلامیه ۱۹۸۵ بزه‌دیدگان ارائه می‌کند. سند مذکور، پس از طی فرایند دیپلماتیک تصویب، در کمیسیون حقوق بشر با قطعنامه شماره ۲۰۰۵/۳۵ مورخ ۱۹ آوریل ۲۰۰۵ و در شورای اقتصادی و اجتماعی با قطعنامه شماره ۲۰۰۵/۳۰ مورخ ۲۵ ژوئیه ۲۰۰۵، تصویب شد. متعاقب توصیه این شورا در قطعنامه اخیرالذکر، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه شماره ۶۰/۱۴۷ مورخ ۲۱ مارس ۲۰۰۶، این سند را به تصویب رساند. شایان توجه است که در زمان برگزاری سخنرانی‌های کنفرانس رم، سند مزبور در سطح پیش‌نویس بود. ماده ۸ اصول اساسی و رهنمودها درخصوص تعریف بزه‌دیده بیان می‌دارد: «به لحاظ اهداف سند حاضر، بزه‌دیدگان اشخاصی هستند که به صورت

تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ... ❖ ۲۰۱

کرد؛^{۳۰} لیکن به علت عدم حمایت کافی، این پیشنهاد از متن اساسنامه رم حذف شد.^{۳۱} در طول مذاکرات به تدریج معلوم شد که توافق درخصوص تعریف بزه‌دیدگان قبل از حصول تفاهم درخصوص طرح برنامه مشارکت آنان در سطوح مختلف رسیدگی بسیار دشوار است. لذا بحث درخصوص تعریف بزه‌دیدگان عمده به تعویق افتاد^{۳۲} و نهایتاً ارائه تعریف به قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان واگذار شد.

زمانی که موضوع تعریف بزه‌دیدگان در دستور کار کمیسیون مقدماتی تدوین آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا قرار گرفت، «اکثریت عمده هیأت‌های نمایندگی از ارائه تعریف موسع براساس اعلامیه بزه‌دیدگان حمایت کردند»^{۳۳} لیکن اختلافاتی نیز بین هیأت‌های مذکور حادث شد، از جمله این که هیأت نمایندگی اسپانیا ضمن ایدئال‌گرایانه دانستن تعریف اعلامیه ۱۹۸۵، خود تعریف دیگری را ارائه کرد که مورد حمایت واقع نشد.^{۳۴} همچنین «پیشنهادهایی که برای اشاره خاص به «اعضای خانواده» در ضمن تعریف، مطرح شد مورد قبول قرار نگرفت؛ چرا که عموماً احساس می‌شد عبارت «اعضای خانواده» خود نیازمند تعریفی مفصل و پیچیده خواهد بود».^{۳۵} سرانجام گروهی از دول عرب پیشنهادی را مطرح کردند که تمامی زمینه‌های تعارض را با ارائه تعریفی ساده از بزه‌دیدگان مرتفع می‌ساخت؛ تعریفی که به گونه‌ای اشخاص حقوقی را نیز دربرداشت. تعریف پیشنهادی کشورهای عربی تا حد زیادی مشابه متن نهایی تصویب شده بود.^{۳۶}

انفرادی یا جمعی، دچار آسیب، از جمله صدمه جسمانی یا روانی، آسیب روحی، زیان اقتصادی یا ضرر شدید به حقوق اساسی خود از طریق فعل‌ها یا ترک فعل‌هایی که منشأ نقض‌های فاحش حقوق بشر بین‌المللی یا نقض‌های شدید حقوق بشردوستانه بین‌المللی هستند، شده‌اند. در مواقع مقتضی و در انطباق با حقوق داخلی، واژه بزه‌دیده، همچنین افراد بی‌واسطه خانواده یا بستگان بزه‌دیده مستقیم [از وقوع جرم] و همچنین اشخاصی که با مداخله خود برای یاری‌رساندن به بزه‌دیدگان در اضطرار یا برای اجتناب از بزه‌دیدگی، آسیب دیده‌اند را نیز شامل می‌شود».

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/ RES/60 147,21 March 2006, available online at: <http://www.ohchr.org/english/Law/remedy.htm>.

30. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, A/ CONF. 183/2/ Add. 1. 14 April 1998, available online at: <http://www.un.org/law/n9810105.pdf>.

31. Fernandez de Gurmendi, Silvia A., *op. cit.*, p. 429.

32. *Ibid.*, p. 430.

33. *Ibid.*

34. *Ibid.*, p. 431.

۳۵. کیتی شیایزری، کریانگ ساک، حقوق بین‌الملل کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳، ص ۵۵۴.

36. Fernandez de Gurmendi, Silvia A., *op. cit.*, pp. 432-433.

ب) ضرورت حفاظت از بزهدیدگان در پرتو نگاهی به ماده ۶۸ اساسنامه

ماده ۶۸ مقررہ کلیدی اساسنامه رم درخصوص حقوق بزهدیدگان است. در این جا به سه بند اول آن می‌پردازیم که مقرر می‌دارند:

«۱. دیوان تدابیر مقتضی برای حفاظت از ایمنی و سلامت جسمانی و روانی، شأن انسانی، و حریم خصوصی بزهدیدگان و شهود اتخاذ خواهد کرد. در انجام این امر، دیوان به تمامی عوامل مرتبط از جمله سن، جنسیت به گونه‌ای که در بند ۳ ماده ۷ تعریف شده است، سلامتی^{۳۷} و ماهیت جرم، به ویژه، البته بدون این که محدود به این موارد شود، در جایی که جرم ارتكابی مشتمل بر خشونت جنسی یا جنسیتی یا خشونت علیه اطفال بوده است، توجه خواهد کرد. دادستان، این گونه تدابیر را مخصوصاً طی مرحله تحقیق و تعقیب چنین جرایمی اتخاذ می‌کند. این تدابیر مضر یا ناسازگار با حقوق متهم و محاکمه منصفانه و بی‌طرفانه نخواهد بود.

۲. به‌عنوان استثنایی بر اصل علنی بودن جلسات رسیدگی مقرر در ماده ۶۷ شعب دیوان می‌تواند به منظور حفاظت از بزهدیدگان و شهود یا متهم، هر مرحله از فرایند رسیدگی را به صورت غیرعلنی برگزار کنند یا اجازه ارائه ادله از طریق وسایل الکترونیکی یا سایر روش‌های مخصوص را بدهند. این اقدامات به‌ویژه در مورد بزهدیده خشونت جنسی یا کودکی که بزهدیده یا شاهد [وقوع جرم] بوده است، اعمال خواهد شد؛ مگر این که دیوان با توجه به تمامی مقتضیات، مخصوصاً دیدگاه‌های بزهدیده یا شاهد، دستور دیگری صادر کند.

۳. هر زمان که منافع شخصی بزهدیدگان تحت تأثیر قرار گیرد،^{۳۸} دیوان اجازه خواهد داد که دیدگاه‌ها و نگرانی‌های آنان طی فرایند رسیدگی که توسط دیوان مقتضی و مناسب تشخیص داده شود، ارائه شده و مدنظر قرار گیرد، به‌گونه‌ای که مضر یا ناسازگار با حقوق متهم و محاکمه منصفانه و بی‌طرفانه نباشد. این دیدگاه‌ها و نگرانی‌ها، در جایی که دیوان آن را مناسب بداند، می‌تواند توسط نمایندگان حقوقی بزهدیدگان، بر طبق قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان ارائه شود».^{۳۹}

اگرچه برخی از اقدامات حفاظتی مقرر در ماده ۶۸ در قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا بیان شده‌اند، اما بند اول ماده ۶۸ همان‌گونه که از آن بر می‌آید، «تدابیر مقتضی» را در مفهوم موسع آن به کار گرفته و به قضات دیوان اختیار داده تا در این خصوص، بنا به تشخیص خود عمل کنند. «از جمله این تدابیر مقتضی به‌طور کلی می‌توان به دستور دادگاه مبنی بر ممانعت از افشای هویت یا مکان زندگی بزهدیده، شاهد یا سایر افراد در معرض خطر به عموم مردم، رسانه‌ها و آژانس‌های اطلاعاتی اشاره کرد».^{۴۰}

^{۳۷} واژه «health» مندرج در متن انگلیسی اساسنامه به «شرایط جسمی» نیز ترجمه شده است. رجوع کنید به: شریعت باقری، محمدجواد، *اسناد دیوان کیفری بین‌المللی*، انتشارات جنگل، چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص ۱۱۲.

^{۳۸} این تعبیر از واژه «affected» به صورت «در معرض تعرض قرار می‌گیرد»، نیز ترجمه شده است. رجوع کنید به: همان

³⁹ Rome Statute, *op. cit.*

⁴⁰ Schabas, William A., *The International Criminal Court, A Commentary on the Rome Statute*, Oxford Commentaries on International Law, Oxford University Press, UK, first published 2010, pp. 824-825.

حفاظت از بزه‌دیدگان که بخشی از عنوان ماده ۶۸ اساسنامه است، بی‌تردید یکی از اساسی‌ترین وظایف دیوان در قبال آنان است. قاعده ۸۷ (تدابیر حفاظتی) و قاعده ۸۸^{۴۱} (تدابیر ویژه) قواعد آیین دادرسی و ادله

۴۱. متن این دو قاعده بدین شرح است:

«قاعده ۸۷ اقدامات حفاظتی

۱. شعبه، پیرو پیشنهاد دادستان یا وکیل متهم یا به تقاضای شاهد یا بزه‌دیده یا در صورت داشتن [نماینده]، [به تقاضای] نماینده حقوقی وی یا به ابتکار خود، و پس از مشاوره با واحد بزه‌دیدگان و شهود، در صورت اقتضا می‌تواند اقداماتی را در جهت حفاظت از بزه‌دیده، شاهد، یا شخص دیگری که به علت ادای شهادت از سوی شاهد، براساس بندهای ۱ و ۲ ماده ۶۸ در مخاطره است، معمول دارد. شعبه در هر زمان ممکن، پیش از صدور دستور به اقدام حفاظتی، در طلب کسب رضایات شخصی خواهد بود که اقدام حفاظتی برای او در نظر گرفته شده است.

۲. هر پیشنهاد یا تقاضا براساس بند ۱، باید در انطباق با قاعده ۱۳۴ باشد به شرط آن‌که:

الف) چنین پیشنهاد یا تقاضایی منحصرأ به درخواست یکی از طرفین ارائه نشود.

ب) تقاضای شاهد یا بزه‌دیده یا نماینده حقوقی وی، در صورت داشتن [نماینده]، به دادستان و وکیل مدافع متهم ارائه شود، که هر کدام از این دو حق پاسخگویی دارند.

ج) پیشنهاد یا تقاضایی که بر یک شاهد یا بزه‌دیده خاص تأثیر بگذارد باید به آن شاهد یا بزه‌دیده یا نماینده حقوقی وی در صورت داشتن [نماینده] اعلام شود، علاوه بر ابلاغ به طرف دیگر دعوا، که هر کدام از این‌ها فرصت پاسخگویی خواهند داشت.

د) وقتی که شعبه ابتکار خود عمل کند، خطاریه و فرصت پاسخگویی به دادستان و وکیل متهم و به هر شاهد یا بزه‌دیده یا نماینده حقوقی وی، در صورت داشتن [نماینده]، که بر اثر چنین اقدام حفاظتی تحت تأثیر قرار می‌گیرند، ابلاغ شود.

ه) هر پیشنهاد یا تقاضایی که با مهر و موم ثبت شود، مهر و موم شده باقی بماند، مگر آن‌که شعبه دستور دیگری صادر کند. پاسخ‌های ارائه شده به پیشنهادها یا تقاضاهای ثبت شده با مهر و موم، نیز مهر و موم شده ثبت شوند.

۳. شعبه می‌تواند براساس پیشنهاد براساس بند ۱، جلسه‌ای را به صورت غیرعلنی، به منظور تعیین این‌که آیا اقداماتی برای اجتناب از آشکار ساختن هویت و محل یک بزه‌دیده، شاهد یا شخص دیگری که در اثر ادای شهادت از سوی شاهد، در مخاطره باشد، برگزار کند. از جمله دستور دهد:

الف) نام بزه‌دیده یا شاهد یا شخص دیگری که در اثر اقامه شهادت از سوی شاهد در خطر قرار می‌گیرد، یا هر اطلاعاتی که ممکن است منجر به احراز هویت وی شود، از سوابق بایگانی عمومی شعبه پاک شود.

ب) دادستان، وکیل متهم و یا هر شرکت‌کننده دیگر در فرایند رسیدگی از افشای اطلاعات [به شخص ثالث] امتناع کنند.

ج) شهادت از طریق [وسایل] الکترونیکی یا سایر روش‌های خاص، از جمله استفاده از وسایل فنی تغییردهنده چهره یا صدا، استفاده از فناوری صوتی تصویری، به‌ویژه ویدئو کنفرانس و تلویزیون مدار بسته و استفاده انحصاری از رسانه‌های صوتی، ارائه شود.

د) از اسم مستعار برای بزه‌دیده، شاهد یا شخص دیگری که به علت ادای شهادت از سوی شاهد، در مخاطره قرار گرفته است، استفاده شود.

ه) شعبه بخشی از فرایند رسیدگی را به صورت غیرعلنی برگزار کند.»

نیز قاعده ۸۸ با عنوان «تدابیر ویژه» مقرر می‌دارد:

«۱. شعبه می‌تواند بنا به درخواست دادستان یا وکیل مدافع متهم یا به تقاضای شاهد یا بزه‌دیده یا نماینده حقوقی وی، در صورت داشتن [نماینده] یا به ابتکار خود و پس از مشاوره با واحد بزه‌دیدگان و شهود، به نحو مقتضی، و با در نظر گرفتن دیدگاه‌های بزه‌دیده و شاهد، تدابیر ویژه البته بدون این‌که محدود به این موارد شود، همانند تدابیری برای تسهیل ادای شهادت بزه‌دیده یا شاهد آسیب دیده، طفل، شخص کهنسال و یا بزه‌دیده خشونت جنسی، براساس بندهای ۱ و ۲ ماده ۶۸ مقرر کند. شعبه در هر زمان ممکن، پیش از صدور دستور بر چنین اقدامی، در طلب کسب رضایت شخصی خواهد بود که اقدام ویژه برای او در نظر گرفته شده است.

۲. شعبه می‌تواند بنا به پیشنهاد یا تقاضای مقرر در بند ۱، اگر لازم باشد به صورت غیرعلنی یا منحصرأ به درخواست یک طرف دعوا، جلسه استماعی به منظور تصمیم‌گیری درخصوص این موضوع برگزار کند که اقدام ویژه‌ای، البته بدون این‌که محدود به این موارد شود، دال بر این موضوع صورت داده شود که یک مشاور، نماینده حقوقی، روانپزشک یا یکی از اعضای خانواده، مجاز باشند در طی ادای شهادت بزه‌دیده یا شاهد حضور یابند.

اثبات دعوا، دو قاعده اساسی در رژیم حفاظتی دیوان کیفری بین‌المللی هستند که اساساً از بند ۱ ماده ۶۸ و بند ۲ ماده ۶۹^{۴۲} اساسنامه رم نشأت گرفته و اختصاصاً به بحث حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود می‌پردازند.^{۴۳} حق متهم بر محاکمه منصفانه و بی‌طرفانه مورد تأکید اساسنامه قرار گرفته است^{۴۴} و لذا مقررات قاعده ۸۷ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا باید با در نظر داشتن حقوق متهم اعمال شود و تصمیم نهایی در مورد چگونگی برقراری توازن بین حقوق متهم و حقوق بزه‌دیدگان بر عهده قضات دیوان کیفری بین‌المللی گذاشته شده است. با کمی دقت در بند اول قاعده ۸۷، ملاحظه می‌شود که ظاهراً نماینده حقوقی شاهد، حق درخواست اعمال تدابیر حفاظتی را ندارد؛ چرا که انشای قاعده مزبور به صورت «شاهد یا بزه‌دیده یا نماینده حقوقی وی ...»^{۴۵} و به کار بردن ضمیر مفرد «وی» نشان‌دهنده بازگشت واژه نماینده حقوقی، صرفاً به بزه‌دیده است و اگر شاهد نیز مدنظر بود باید ضمیر «ایشان»^{۴۶} به کار می‌رفت. بخش «ه» از بند دوم قاعده اخیرالذکر ممنوعیت درخواست تدابیر حفاظتی به صورت یک طرفه را متذکر می‌شود. «این ممنوعیت به موجب قاعده ۸۷ از ماهیت و هدف این قاعده سرچشمه می‌گیرد. به عبارت دیگر، قاعده ۸۷ موضوع تدابیر حفاظتی را در برابر رسانه‌ها و عموم مدنظر دارد، نه در برابر شخص متهم و وکیل مدافع او (و یا همین‌طور در برابر دادستان). بهره‌گیری از تدابیر حفاظتی در واقع حمله‌ای به اصل جلسات علنی است و به همین علت، اهمیت دارد که طرفین دعوا هر دو از ارائه این درخواست آگاه باشند».^{۴۷} قاعده ۸۸ نیز با درجه قابل توجهی از انعطاف‌پذیری طراحی شده است تا دیوان اختیار صدور قرارهای لازم درخصوص حمایت‌های ویژه از بزه‌دیدگان و شهودی که آسیب پذیرند، از قبیل بزه‌دیده یا شاهد آسیب دیده، اطفال،

۳. برای پیشنهادها یا تقاضاهای بین طرفین که براساس این قاعده ثبت شده‌اند، مقررات بند ۲ از بخش «ب» تا «د» قاعده ۸۷، با اعمال تغییرات لازم اجرا می‌شود.

۴. هر پیشنهاد یا تقاضایی براساس این قاعده می‌تواند با مهر و موم ثبت شود و اگر این‌گونه ثبت شود، مهر و موم شده باقی می‌ماند، مگر آن‌که توسط شعبه دستور دیگری صادر شود. هرگونه پاسخ به پیشنهادها یا تقاضاهای بین طرفین که با مهر و موم ثبت شده، مهر و موم شده باقی می‌ماند.

۵. شعبه با مدنظر قرار دادن این امر که نقض حریم خصوصی شاهد یا بزه‌دیده، می‌تواند امنیت او را در مخاطره قرار دهد، در کنترل نحوه پرسش از شاهد یا بزه‌دیده برای اجتناب از هرگونه آزار و اذیت یا تهدید، با توجه خاص به حملات بر بزه‌دیدگان جرائم خشونت جنسی، مراقب خواهد بود».

ICC RPE, *op. cit.*

۴۲. بند دوم ماده ۶۹ به موضوع ادای شهادت در جلسات دادگاه می‌پردازد.

43. Brady, Helen, "Protective and Special Measures for Victims and Witnesses", in: Roy S. Lee, *op. cit.*, p. 435.

۴۴. ماده ۶۴ اساسنامه در مقام بیان عملکردها و اختیارات شعبه بدوی، آن مرجع را موظف کرده که تضمین کند محاکمه منصفانه و سریع بوده، با احترام کامل به حقوق متهم و توجه لازم به حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود برگزار شود.

Rome Statute, *op. cit.*, Article 64 (2)

45. ... a witness or a victim or his or her legal representative...

46. their

47. Brady, Helen, *op. cit.*, p. 444.

❖ ۲۰۵ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

کهنسالان یا بزهدیدگان خشونت جنسی را داشته باشد. همانند قاعده ۸۷، این قاعده امکان اتخاذ تدابیر ویژه را براساس ابتکار شعبه دیوان ویا با پیشنهاد و تقاضای دادستان، وکیل مدافع متهم، شاهد یا بزهدیده یا نماینده حقوقی وی پیش‌بینی کرده است. یکی از تفاوت‌های چشمگیر قاعده ۸۸ در مقایسه با قاعده ۸۷، امکان درخواست تدابیر ویژه به صورت انحصاری و برای یک طرف دعوا است؛ در حالی که قاعده ۸۷ آن را ممنوع کرده بود. لذا شعبه رسیدگی‌کننده با استناد به قاعده ۸۸ می‌تواند اتخاذ تدابیر ویژه مورد تقاضای هر یک از طرفین را بدون اطلاع طرف دیگر مورد بررسی قرار دهد و حتی اگر ضروری بداند، می‌تواند برای این امر یک جلسه غیر علنی برگزار کند.

ج) حقوق مشارکتی بزهدیدگان در دیوان

آن‌گونه که در متن ماده ۶۸ اساسنامه رم دیدیم، بند سوم آن به امکان مشارکت بزهدیدگان در فرایند رسیدگی دیوان، در صورتی که منافع شخصی آن‌ها تحت تأثیر قرار گرفته باشد، اشاره می‌کند؛ اما «نه مقررات موضوعه دیوان و نه اعلامیه ۱۹۸۵ بزهدیدگان، عبارت «منافع شخصی» را تعریف نمی‌کند».^{۴۸} در بند ۳ ماه ۶۸ همچنین شرط دیگری برای امکان مشارکت بزهدیدگان مورد تأکید قرار گرفته و آن، مناسب دانستن مشارکت از منظر قضات دیوان است. باید اذعان کرد که این دو شرط با کلی بودن خود دال بر این امر هستند که قضات دیوان دارای اختیارات گسترده‌ای در قبول یا رد تقاضای مشارکت بزهدیدگانند؛ چرا که هم احراز تحت تأثیر قرار گرفتن منافع شخصی بزهدیدگان و هم مناسب و مقتضی بودن مشارکت به صلاحدید قضات واگذار شده است.

در هنگام مذاکرات تدوین اساسنامه در کنفرانس رم و همچنین هنگام تهیه قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان، «مذاکره‌کنندگان شدیداً ضروری دانستند که یک نظام [حقوقی] واقع‌گرا ابداع شود تا بدون این که اقتدار دیوان در تعقیب کیفری و محاکمه مرتکبان جرایم را دچار تزلزل کند، قادر باشد رضایت خاطر آسیب دیدگان جرایم را نیز جلب کند».^{۴۹} لذا «حق مشارکت اعطایی در اساسنامه رم، گرچه بی‌سابقه و نو بود، اما در عین حال، با هوشیاری و عامدانه، حد و مرز داشت و مقید بود. بزهدیدگان از جایگاه «مشارکت‌کنندگان»^{۵۰} برخوردار شدند، نه [جایگاه] طرفین دعوا».^{۵۱} در واژگان به کار رفته در اساسنامه و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، از دادستان و وکیل متهم به‌عنوان «طرفین دعوا» و از بزهدیدگان مشارکت‌کننده، به‌عنوان «مشارکت‌کنندگان» یاد شده است.^{۵۲}

48. WCRO Report., *op. cit.*, pp. 19-20.

49. Fernandez de Gurmendi, Silvia A., *op. cit.*, p. 429.

50. participant

51. parties

52. Chung, Christine H., "Victim's Participation at the International Criminal Court: Are Concessions of the Court Clouding the Promise?", *Northwestern Journal of International Human Rights*, Vol. 6, Issue 3, Spring 2008, p. 465, available online at: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v6/n3/4/Chung.pdf>.

نکته دیگر، تمایز بین بزه‌دیدگان و شهود بزه‌دیده^{۵۳} است. می‌دانیم که این تفکیک، مختص دیوان است. در این خصوص شایان توجه است که در اساسنامه رم و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، ارتباط میان بزه‌دیدگان مشارکت‌کننده و شهود بزه‌دیده بیان نشده است. برخی از صاحب‌نظران استدلال کرده‌اند که «در جهت رعایت مصالح محاکمه عادلانه، بزه‌دیدگان مشارکت‌کننده نباید در عین حال در یک پرونده واحد، به‌عنوان شهود بزه‌دیده نیز ایفای نقش کنند».^{۵۴} البته این استدلال صرفاً در سطح پیشنهاد است و در نبود هرگونه تصریح در مقررات موضوعه دیوان، نمی‌توان قضا را ملزم به این دانست که از حضور بزه‌دیدگانی که در عین داشتن حق مشارکت مایلند در جایگاه شاهد نیز قرار گیرند، جلوگیری به عمل آورند.

علی‌رغم سکوت اساسنامه و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا درخصوص این موضوع، دیوان اقدام به ارائه یک کتابچه با عنوان «بزه‌دیدگان در برابر دیوان کیفری بین‌المللی، دستورالعمل مشارکت بزه‌دیدگان در رسیدگی‌های دیوان»^{۵۵} کرده که به زبان ساده، موضوعات مربوط به مشارکت بزه‌دیدگان را توضیح داده است. در کتابچه مذکور درخصوص تفاوت بین بزه‌دیدگان و شهود، این جدول ارائه شده است:

بزه‌دیده به‌عنوان مشارکت‌کننده	بزه‌دیده به‌عنوان شاهد
مشارکت داوطلبانه است.	توسط وکیل متهم، دادستان، سایر بزه‌دیدگان مشارکت‌کننده در دادرسی یا توسط شعبه [رسیدگی‌کننده] فراخوانده می‌شوند.
منافع و نگرانی‌های خود را به دیوان منتقل می‌کنند.	به منافع دیوان و طرفی [از اصحاب دعوا] که دعوتشان کرده، خدمت می‌کنند.
بستگی به نظر بزه‌دیدگان دارد که چه بگویند.	با ادای شهادت، ادله ارائه کرده، به سؤالات مرتبط پاسخ می‌دهند.
مشارکت در تمامی مراحل رسیدگی در صورتی که قضاوت آن را مناسب تشخیص دهند، ممکن است.	برای ادای شهادت در یک زمان معین فراخوانده می‌شوند.
همیشه حق دارند که توسط یک نماینده حقوقی در دیوان [عقاید خود را] ابراز کنند.	به‌طور معمول نماینده حقوقی ندارند.
معمولاً از طریق یک نماینده حقوقی مشارکت می‌کنند و الزامی به حضور شخصی ندارند.	همیشه باید شخصاً ادای شهادت کنند.

53. victim-witnesses

54. Haslam, Emily, *op. cit.*, p. 327.

55. Victims before The International Criminal Court, A Guide for the Participation of Victims in the Proceedings of the Court, available online at: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/8FF91A2C-5274-4DCB-9CCE-37273C5E9AB4/282477/160910VPRSBookletEnglish.pdf>.

البته جدول فوق، قابلیت استناد حقوقی ندارد، لکن برای آشنا شدن با بسیاری از موضوعات مهم مطرح شده درخصوص مشارکت بزه‌دیدگان و ادای شهادت از جانب شهود در دیوان، مفید است. در ردیف اول این جدول، در مقام بیان کسانی که می‌توانند شاهد را فراخوانند، از سایر بزه‌دیدگان نام برده شده است. به این موضوع نیز در ادامه اشاره خواهد شد.

در مقام تبیین مشارکت بزه‌دیدگان و ارائه برخی جزئیات درخصوص اصل کلی مندرج در بند سوم ماده ۶۸ قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، مقرراتی را ارائه کرده است. قاعده ۸۹^{۵۶} به ارائه درخواست مشارکت در فرایند رسیدگی از جانب بزه‌دیدگان می‌پردازد.

از بند سوم قاعده مورد بحث برمی‌آید که درخواست مشارکت از طرف شخصی دیگر غیر از بزه‌دیده، به شرط آن که رضایت وی تحصیل شده باشد، پذیرفته خواهد شد؛ اما درخصوص بزه‌دیده‌ای که صغیر یا معلول باشد، اصطلاح «از طرف» بیان شده و لذا رضایت بزه‌دیده در این موارد شرط دانسته نشده است.

بند چهارم نیز در راستای اجتناب از اطاله دادرسی و تسریع در رسیدگی، این اختیار را به قضات داده که درخصوص تقاضاهای متعدد برای مشارکت، یک حکم واحد صادر کنند.

قاعده ۹۰^{۵۷} مقرر می‌دارد که متعاقب پذیرش تقاضای بزه‌دیدگان، شعبه رسیدگی‌کننده، فرایند رسیدگی و

۵۶. ۱. بزه‌دیدگان به منظور ارائه دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خود، تقاضای مکتوبشان را به مدیر دبیرخانه که تقاضا را به شعبه مربوطه ارائه می‌کند، تسلیم می‌کنند. با رعایت مقررات اساسنامه، به‌ویژه بند ۱ ماده ۶۸ مدیر دبیرخانه، رونوشتی از تقاضا را برای دادستان و وکیل متهم که محق به پاسخ‌گویی در محدوده زمانی تعیین شده از سوی شعبه هستند، تهیه می‌کند. شعبه سپس با رعایت مقررات بند ۲، فرایند رسیدگی و چگونگی آن را که مشارکت [در آن] مناسب به نظر می‌رسد و می‌تواند شامل ارائه اظهارات اولیه و اظهارات نهایی باشد، تبیین خواهد کرد.

۲. شعبه در صورتی که احراز کند شخص [متقاضی] بزه‌دیده نیست یا این که ملاک‌های مندرج در بند ۳ ماده ۶۸ حاصل نشده است، می‌تواند رأساً به ابتکار خود و یا پیرو درخواست دادستان یا وکیل متهم، تقاضا [ی بزه‌دیده] را رد کند. بزه‌دیده‌ای که درخواستش رد شده، می‌تواند تقاضای جدیدی را بعداً در فرایند رسیدگی ثبت کند.

۳. تقاضای اشاره شده در این قاعده، می‌تواند توسط شخصی که با رضایت از جانب بزه‌دیده عمل می‌کند، یا توسط شخصی که در صورت لزوم، از طرف بزه‌دیده در مواردی که بزه‌دیده، کودک یا معلول باشد، اقدام می‌کند، صورت پذیرد.

۴. در صورتی که چندین تقاضا ارائه شده باشد، شعبه می‌تواند این تقاضاها را به‌گونه‌ای که مؤثر بودن فرایند رسیدگی را تضمین کند، مورد بررسی قرار داده، یک حکم واحد صادر کند».

ICC RPE, *op. cit.*

۵۷. ۱. هر بزه‌دیده در انتخاب نماینده حقوقی آزاد است.

۲. در صورت متعدد بودن بزه‌دیدگان، شعبه می‌تواند با هدف تضمین مؤثر بودن فرایند رسیدگی، از بزه‌دیدگان یا گروه‌های خاصی از آنان، درخواست کند که در صورت لزوم با یاری دبیرخانه، نماینده یا نمایندگان حقوقی مشترک خود را انتخاب کنند. در تسهیل هماهنگ کردن نمایندگی بزه‌دیده، دبیرخانه می‌تواند، از جمله با ارجاع بزه‌دیدگان به فهرستی از مشاوران حقوقی که توسط دبیرخانه نگهداری می‌شود و یا با پیشنهاد یک یا چند نماینده حقوقی مشترک، [آنان را] یاری کند.

۳. اگر بزه‌دیدگان قادر به انتخاب نماینده یا نمایندگان حقوقی مشترک در محدوده زمانی که ممکن است از طرف شعبه معین شود، نباشند، شعبه می‌تواند از مدیر دبیرخانه بخواهد که یک یا چند نماینده حقوقی مشترک انتخاب کند.

چگونگی آن را تعیین خواهد کرد. طبق این قاعده، قضات مجازند از بزه‌دیدگان بخواهند که یک یا چند نماینده حقوقی مشترک انتخاب کنند. منطقی است در جرایم مشمول صلاحیت دیوان، تعداد بزه‌دیدگان زیاد باشد و از آن‌جا که بزه‌دیدگان واجد شرایط، به موجب مقررات اساسنامه و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، حق مشارکت در جلسات رسیدگی را خواهند داشت، نمی‌توان تصور کرد که چگونه با این وضعیت، قضات می‌توانند وظیفه خود را در مؤثر بودن رسیدگی و تسریع در آن و رعایت حقوق متهم به انجام رسانند. در بند چهارم این قاعده، اشاره‌ای به وضعیت خاص برخی بزه‌دیدگان شده که نیاز است در انتخاب نماینده، به آن توجه شود. این وضعیت خاص مربوط به بزه‌دیدگانی است که طبق بند ۱ ماده ۶۸ اساسنامه، قربانی جرایم خشونت جنسی یا جنسیتی بوده یا اطفال بزه‌دیده هستند که نیازهایی متفاوت از نیازهای سایر بزه‌دیدگان دارند. بند پنجم نیز در مورد بزه‌دیدگانی است که امکانات مالی لازم برای پرداخت حق‌الزحمه نماینده حقوقی مشترک را ندارند که مقرر ۱۱۳ از مقررات دبیرخانه دیوان نیز به این امر می‌پردازد.^{۵۸}

قاعده ۹۱^{۵۹} چارچوب و چگونگی مشارکت نمایندگان مزبور در فرایند رسیدگی دیوان را مورد توجه قرار

۴. شعبه و دبیرخانه، تمامی اقدامات منطقی را برای اینکه در انتخاب نمایندگان حقوقی مشترک، منافع مجزای بزه‌دیدگان، به‌ویژه آن‌گونه که در بند اول ماده ۶۸ مقرر شده، تضمین و از هرگونه تعارض منافع اجتناب شود، اتخاذ خواهند کرد.

۵. هر بزه‌دیده یا گروه‌هایی از بزه‌دیدگان که فاقد امکانات لازم برای پرداخت [حق‌الزحمه] نماینده حقوقی مشترک انتخاب شده توسط دیوان باشند، می‌توانند از دبیرخانه، مساعدت، از جمله در صورت اقتضا، مساعدت مالی دریافت کنند...».

ICC RPE, *op. cit.*

۵۸. «به منظور مشارکت در فرایند رسیدگی، دبیرخانه به بزه‌دیدگان اطلاع خواهد داد که آن‌ها می‌توانند برای مساعدت حقوقی قابل پرداخت از طرف دیوان درخواست کنند و [دبیرخانه] فرم‌های مربوط را در اختیار آنان خواهد گذاشت».

Regulations of The Registry, ICC-BD/03-01-06- Rev. 1, 6 March 2006, available online at:

<http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A57F6A7F-4C20-4C11-A61F-759338A3B5D4/282891/RegulationsRegistryEng.pdf>.

۵۹. ۱. شعبه می‌تواند حکم قبلی صادر شده طبق قاعده ۸۹ را تغییر دهد.

۲. نماینده حقوقی بزه‌دیده محق به حضور و مشارکت در فرایند رسیدگی مطابق با شرایط [مقرر در] حکم شعبه و هرگونه تغییر صورت گرفته در آن طبق قواعد ۸۹ و ۹۰ خواهد بود. این [حق]، شامل مشارکت در جلسات استماع خواهد بود، مگر این‌که، در شرایط پرونده، شعبه مربوط بر این عقیده باشد که مداخله نماینده حقوقی باید محدود به [ارائه] نظر و لوابیح کتبی شود. دادستان و وکیل متهم، اجازه پاسخ گفتن به هر نظر شفاهی یا کتبی اظهار شده از طرف نماینده حقوقی بزه‌دیدگان را دارند.

۳. الف) هنگامی که یک نماینده حقوقی، در انطباق با این قاعده، حضور یافته و مشارکت می‌کند و مایل است از شاهد، کارشناس یا متهم سؤال، از جمله پرسش‌هایی براساس قواعد ۶۷ و ۶۸، کند باید به شعبه درخواست بدهد. شعبه می‌تواند نماینده حقوقی را ملزم سازد فهرستی کتبی از سؤالات تهیه کند که در این صورت، این سؤالات به دادستان و در صورت اقتضا، به وکیل متهم ابلاغ می‌شود و این افراد مجاز به ارائه نظر خود در محدوده زمانی تعیین شده توسط شعبه هستند.

ب) شعبه سپس با مدنظر قرار دادن مرحله رسیدگی، حقوق متهم، منافع شهود، نیاز به محاکمه منصفانه، بی‌طرفانه و سریع و به منظور تأثیر بخشیدن به بند ۳ ماده ۶۸ در مورد تقاضا حکم صادر خواهد کرد. حکم می‌تواند شامل رهنمودهایی در مورد چگونگی سؤالات و ترتیب تهیه اسناد مطابق با اختیارات شعبه براساس ماده ۶۴ باشد. شعبه می‌تواند در صورتی که مناسب بداند، از طرف نماینده حقوقی بزه‌دیده از شاهد، کارشناس یا متهم سؤال کند.

❖ ۲۰۹ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

داده است. در بند دوم صراحتاً استحقاق نماینده حقوقی برای شرکت و حضور در جلسات، البته مطابق با مفاد حکم شعبه رسیدگی کننده، به رسمیت شناخته شده است. این بند، استثنایی بر اصل مشارکت و حضور نماینده در جلسات است که به اختیار قضات حضور و مشارکت وی به ارائه نظرات و لوایح به صورت کتبی محدود می شود. این که در چه شرایطی نماینده فقط اختیار ارائه لوایح کتبی را داشته باشد، کاملاً به اوضاع و احوال هر دعوا بستگی دارد. این بند به هیچ وجه جزئیاتی در این خصوص مطرح نمی کند و آن را به صلاح دید شعبه واگذار کرده است. البته مفهوم این قاعده، دلالت بر این دارد که محدودیت مشارکت به ارائه لوایح و نظرات کتبی، در تمامی دعاوی و در تمامی مراحل رسیدگی قابل اجرا نیست و در متن عبارات بند مورد بحث، ابتدا حق مشارکت نماینده حقوقی مورد تأکید قرار گرفته و سپس استثنایی بر آن وارد شده است. موضوع بند سوم را می توان یکی از مهم ترین جنبه های بهره گیری از نماینده حقوقی برشمرد. وی به موجب این قاعده می تواند پرسش های خود را از طرف مقابل (متهم)، دادستان و شهود مطرح کند. «یکی از دلایل پذیرفته شده برای تجویز طرح سؤال از سوی نماینده حقوقی این بود که برخی از ادله و مستندات که بعداً ممکن است در تعیین و تخصیص غرامت مؤثر باشد، در جلسات رسیدگی قابلیت حصول دارند و این موضوع می تواند شعبه را از احضار مجدد شهود در برابر دیوان بی نیاز کند».^{۶۰}

در متن قسمت «الف» بند سوم به قواعد ۶۷ و ۶۸ در طرح سؤال از شهود اشاره شده است. قاعده ۶۷، امکان بهره برداری از شهادت شهود به صورت زنده با استفاده از تجهیزات صوتی یا ویدیویی را مطرح می کند، به نحوی که اصحاب دعوا و قضات که در جلسه حضور دارند، بتوانند از همان طریق، سؤالات خود را از شاهد طرح کنند. قاعده ۶۸ نیز، به موضوع ادای شهادت ضبط شده از قبل می پردازد.^{۶۱} لذا نماینده حقوقی بزه دیده نیز حق بهره گیری از امکانات مطروح در این دو قاعده را برای طرح سؤال از شهود دارد.

نکته قابل توجه دیگری که از متن این پاراگراف قابل برداشت است، عدم امکان احضار شاهد و کارشناس توسط نماینده حقوقی یا شخص بزه دیده، برای ادای شهادت در فرایند رسیدگی کیفری است و لذا الزاماً شخص دیگری باید آن ها را احضار کرده باشد. البته بزه دیده یا نماینده حقوقی وی می تواند با تقرب به دادستان از او بخواهند که شاهد یا کارشناس مدنظرشان را احضار کند و حتی شاید بتوانند از قضات شعبه درخواست کنند که البته بنا بر تصمیم و ابتکار خود، شخص مورد نظر را به دادگاه احضار کنند؛ چرا که براساس ماده ۶۴ بند «ب» ماده ۶ اساسنامه، شعبه بدوی می تواند از شهود بخواهد که در جلسات محاکمه

۴. برای جلسه استماعی که محدود به [موضوع] جبران خسارات طبق ماده ۷۵ است، محدودیت های مقرر شده در مورد طرح سؤال توسط نماینده حقوقی، مندرج در بند ۲، اعمال نخواهد شد. در این مورد نماینده حقوقی می تواند با اجازه شعبه مربوط، از شهود، کارشناسان و فرد مربوط سؤال کند».

ICC RPE, *op. cit.*

60. Bitti, Gilbert and Friman, Hakan, *op. cit.*, p. 467.

61. ICC RPE, *op. cit.*

حاضر شوند و شهادت دهند.^{۶۲}

قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا پس از بیان طرق مشارکت بزه‌دیدگان و نمایندگان آنان، قاعده ۶۳^{۹۲} از قواعد مرتبط با بزه‌دیدگان را نیز پیش‌بینی کرده است. در این قاعده، محور اصلی بحث، اخطار به بزه‌دیدگان و نمایندگان حقوقی آنها است، با این هدف که اطلاعات آنان درخصوص دعوایی که در آن ذینفع هستند، به روز رسانی شود. برخی از نویسندگان، این امر را گونه‌ای منفعل از مشارکت می‌دانند؛ با این استدلال که این کار، پیامی به بزه‌دیدگان می‌فرستد با این مضمون که آنها فراموش نشده و حقوق و

62. Bitti, Gilbert and Friman, Hakan, *op. cit.*, pp. 467-468.

۶۳. ۱. این قاعده در مورد اخطار به بزه‌دیدگان و نمایندگان حقوقی آنها برای تمام فرایند رسیدگی در برابر دیوان، به استثنای فرایند رسیدگی مقرر در بخش ۲ [اساسنامه رم] اعمال می‌شود.

۲. به منظور دادن اجازه ارائه درخواست مشارکت در فرایند رسیدگی از سوی بزه‌دیدگان، مطابق با قاعده ۸۹، دیوان تصمیم دادستان را مبنی بر عدم آغاز تحقیق یا عدم تعقیب طبق ماده ۵۳، به بزه‌دیدگان اعلام می‌کند. چنین اعلامیه‌ای به بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آنان که قبلاً در فرایند رسیدگی مشارکت کرده یا در حد امکان، به کسانی که با دیوان درباره وضعیت یا دعوی مطرح مکاتبه کرده‌اند، ابلاغ خواهد شد. شعبه می‌تواند در صورت اقتضا در شرایط خاص، اقدامات مقرر در بند ۸ را مقرر کند.

۳. به منظور تجویز ارائه درخواست مشارکت در فرایند رسیدگی از سوی بزه‌دیدگان، مطابق با قاعده ۸۹، دیوان تصمیم درخصوص برگزاری یک جلسه استماع برای تأیید اتهامات را متعاقب ماده ۶۱ به بزه‌دیدگان اعلام می‌کند. چنین اعلامیه‌ای به بزه‌دیدگان و نمایندگان حقوقی آنان که قبلاً در فرایند رسیدگی مشارکت کرده، یا در حد امکان، به کسانی که با دیوان درباره وضعیت یا دعوی مطرح شده مکاتبه کرده‌اند، ابلاغ خواهد شد.

۴. زمانی که اخطار به مشارکت به نحو مقرر در بندهای ۲ و ۳ ابلاغ شده باشد، هر گونه اخطار به بعدی به نحو مقرر در بندهای ۵ و ۶ فقط به بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آنان که مطابق با حکم شعبه متعاقب قاعده ۸۹ و هرگونه تغییر در آن [حکم]، در فرایند رسیدگی مشارکت می‌کنند، ابلاغ خواهد شد.

۵. به نحو منطبق با حکم صادر شده براساس قواعد ۸۹ تا ۹۱، به بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آنان که در فرایند رسیدگی مشارکت دارند، در ارتباط با فرایند رسیدگی به صورت زمان‌بندی شده، توسط مدیر دبیرخانه، در موارد ذیل اخطار به داده خواهد شد:

الف) فرایند رسیدگی در برابر دیوان، از جمله، تاریخ جلسات استماع و هرگونه تأخیر در آن و تاریخ تسلیم حکم؛

ب) تقاضاها، لوابیح، پیشنهادهای و سایر اسناد مربوط به چنین تقاضاها، لوابیح یا پیشنهادهایی.

۶. زمانی که بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آنان، در مرحله خاصی از فرایند رسیدگی مشارکت کرده‌اند، مدیر دبیرخانه، در اسرع وقت، آرای دیوان در آن [مرحله از] فرایند رسیدگی را به آنان ابلاغ خواهد کرد.

۷. اخطارهای مطرح شده در بندهای ۵ و ۶ به صورت کتبی خواهد بود یا جایی که اخطار به کتبی ممکن نباشد، به هر شکل دیگری که مناسب باشد، صورت می‌گیرد. دبیرخانه از تمامی اخطارها، سوابقی را نگهداری خواهد کرد. در صورت لزوم، دبیرخانه می‌تواند همکاری دول عضو را مطابق با شق «ب» و «ط» بند ۱ ماده ۹۳ خواستار شود.

۸. درخصوص اخطار به مذکور در بند ۳ یا براساس درخواست شعبه، مدیر دبیرخانه اقدامات لازم را برای اعلان عمومی فرایند رسیدگی در حد کفایت اتخاذ خواهد کرد. در این کار، مدیر دبیرخانه، مطابق با بخش ۹ [اساسنامه رم]، می‌تواند خواستار همکاری دول عضو مربوط و کمک سازمان‌های بین‌الدولی شود.

ICC RPE, *op. cit.*

❖ ۲۱۱ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

منافعشان در پرونده مطرح شده توسط مقامات صالح به رسمیت شناخته شده است.^{۶۴} آگاه کردن مرحله به مرحله بزه‌دیدگان از نتایج رسیدگی و تصمیمات متخذ از بنیادی‌ترین حقوق آن‌ها است که پیش از دیوان کیفری بین‌المللی، در اعلامیه ۱۹۸۵ بزه‌دیدگان نیز مورد توجه و تأکید قرار گرفته بود. اعلامیه مزبور مقرر می‌داشت: بزه‌دیدگان از زمان‌بندی و پیشرفت رسیدگی و حل و فصل دعوای‌شان مطلع شوند.^{۶۵}

بند اول این قاعده صراحتاً اعلام کرده که در تمام مراحل رسیدگی، به غیر از آنچه مد نظر بخش دوم اساسنامه است، قابلیت اعمال دارد. بخش دوم اساسنامه، شامل مقرراتی درخصوص مشارکت بزه‌دیدگان پیش از شروع تحقیقات مقدماتی توسط دادستان است.

در بند دوم تأکید شده زمانی که تصمیم دادستان مبنی بر مخالفت با آغاز تحقیقات و همچنین عدم تعقیب باشد، بزه‌دیدگان و نمایندگان حقوقی آن‌ها باید حتماً مطلع شوند. البته این ماده مقرر نکرده است که بزه‌دیدگان متعاقب وصول اخطاریه، حق دارند به شعبه مقدماتی،^{۶۶} در مخالفت با تصمیم دادستان، لایحه ارسال کنند یا به هر گونه اقدام دیگری دست بزنند تا دادستان در تصمیم خود تجدیدنظر کند. لذا تأکید این بند، صرفاً اطلاع بزه‌دیدگان از آخرین تصمیم دادستان است و اقدام حقوقی خاصی از سوی آن‌ها را در بر ندارد. اما این استدلال نیز مطرح شده است که بزه‌دیدگان متعاقب وصول اخطاریه می‌توانند با ارائه ادله و مدارک بیشتر به دادسرا، دادستان را ترغیب کنند تا تحقیقات مقدماتی را آغاز و تعقیب متهم را درخواست کند.^{۶۷} اگرچه منطوق بند دوم چنین موضوعی را نشان نمی‌دهد، اما پذیرش این استدلال، مفاد آن را هدفمندتر ساخته، به اخطاریه دیوان در این خصوص ارزش بیش‌تری می‌دهد.

د) وظایف دادسرا و شعب مقدماتی در قبال بزه‌دیدگان

فصل دوم اساسنامه دیوان با عنوان «صلاحیت، قابلیت پذیرش و قانون قابل اعمال» مقرراتی را درخصوص حقوق بزه‌دیدگان پیش از شروع محاکمه پیش‌بینی کرده است. در این راستا بند ۳ ماده ۱۵ اساسنامه با عنوان «دادستان» مقرر می‌دارد:

64. Wemmers, Jo – Anne, "Victims' Rights and the International Criminal Court: Perceptions within the Court Regarding the Victims' Right to Participate", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 23, issue 03, September 2010, p. 635.

65. بند «الف» ماده ۶ اعلامیه، این موضوع را به‌عنوان تکلیفی برای مراجع قضایی و اداری مقرر کرده است: «الف) مطلع ساختن بزه‌دیدگان از جایگاه خود و چارچوب، زمان‌بندی و پیشرفت فرایند رسیدگی و تعیین تکلیف دعوای آنان، مخصوصاً زمانی که جرائم سنگین مطرح است و همچنین زمانی که بزه‌دیدگان چنین اطلاعاتی را درخواست کرده باشند».

UN Declaration for Victims, *op. cit.*

66. شعبه مقدماتی مرجعی است که دادستان باید برای شروع تحقیقات و تعقیب متهم از آن شعبه، کسب مجوز کند. لذا اگر بزه‌دیدگان مجاز باشند درخواستی در این خصوص مطرح کنند، با توجه به اعراض دادستان از اقامه دعوا، باید به شعبه مقدماتی مراجعه کنند.

67. Bitti, Gilbert and Fiman, Hakan, *op. cit.*, p. 470.

«اگر دادستان به این نتیجه برسد که مبنای مستدلی برای آغاز تحقیقات وجود دارد، برای کسب مجوز تحقیقات، درخواستی را به انضمام هرگونه مدارک مثبت که جمع‌آوری کرده، به شعبه مقدماتی ارائه خواهد کرد. بزه‌دیدگان مطابق با قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا می‌توانند اظهارات خود را به شعبه مقدماتی ارائه کنند.»

لازم به توضیح است که بند ۱ ماده ۱۵، به دادستان اختیار داده تا با استناد به اطلاعاتی که درخصوص جرایم مشمول صلاحیت دیوان دریافت می‌کند، براساس تصمیم مستقل خود، تحقیقات را آغاز کند و در این حالت، دادستان درخواست صدور مجوز را به شعبه مقدماتی تسلیم خواهد کرد. از آن‌جا که ماده ۱۵، محدودیتی در مورد منابع ارائه اطلاعات به دادستان قائل نشده، منطقی است که فرض کنیم قربانیان وضعیتی که در آن، یک یا چند جرم مشمول صلاحیت دیوان ارتکاب یافته است، بهتر از هر شخص و نهاد دیگر می‌توانند اطلاعات مربوط را به دادستان ارائه کنند و متعاقباً زمانی که دادستان درخواست خود را جهت کسب مجوز به شعبه مقدماتی ارائه می‌کند، دیوان به بزه‌دیدگان اجازه داده است که نظرهای خود را به شعبه مقدماتی ارائه کنند. بر این اساس، نوعی حق مشارکت برای بزه‌دیدگان از طریق ارائه نظر خود در مرحله صدور مجوز شروع به تحقیقات در شعبه مقدماتی، به رسمیت شناخته شده است. «اگر چه این حق ممکن است محصور باشد، اما [در عین حال] بسیار با اهمیت است، چرا که به بزه‌دیدگان اجازه می‌دهد در مرحله ابتدایی فرایند رسیدگی، حتی پیش از آغاز تحقیق که نقطه شروع رسیدگی کیفری است، نظرهای خود را بیان دارند».^{۶۸}

دیدیم که بند ۳ ماده ۱۵، امکان مشارکت بزه‌دیدگان از طریق ارائه نظرها را منوط به انطباق با قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا دانسته است. در این راستا، در بند اول قاعده ۵۰ که مکمل بند ۳ ماده ۱۵ اساسنامه به شمار می‌رود، فرایند قضایی صدور مجوز از جانب شعبه مقدماتی برای آغاز تحقیق تشریح شده است.^{۶۹} لذا دادستان موظف است زمانی که از دیوان تقاضای مجوز برای آغاز تحقیق می‌کند، بزه‌دیدگان و

68. Cohen, Miriam: Victims, "Participation Rights Within the International Criminal Court: A Critical Overview", *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 37, No. 3, Summer 2009, P. 358, available online at: <http://law.du.edu/documents/djilp/37No3/Victims-Participation-Rights-Within-International-Criminal-Court-Critical-Overview-Miriam-Cohen.pdf>.

69. «زمانی که دادستان طبق بند ۳ ماده ۱۵ قصد تقاضای مجوز از شعبه مقدماتی برای آغاز تحقیق دارد، دادستان، بزه‌دیدگان شناخته شده برای وی و برای واحد بزه‌دیدگان و شهود ویا نمایندگان حقوقی آنان را مطلع خواهد ساخت، مگر آن‌که تشخیص دهد که چنین کاری خطری را متوجه تمامیت تحقیق یا زندگی و سلامت بزه‌دیدگان و شهود خواهد کرد. دادستان همچنین می‌تواند اختیاریه لازم را از طریق وسایل عمومی به گروه‌های بزه‌دیدگان ارسال کند، آن هم اگر در شرایط خاص دعوی مطروح تشخیص دهد که چنین اختیاریه‌ای، تهدیدی را متوجه تمامیت و پیشبرد مؤثر تحقیق ویا امنیت و سلامت بزه‌دیدگان و شهود نخواهد کرد. در راستای اجرای این وظایف، دادستان می‌تواند به طرز مقتضی از واحد بزه‌دیدگان و شهود یاری بخواهد.»

ICC RPE, *op. cit.*

شهود را مطلع سازد.

همچنین بند ۳ قاعده ۵۰ مقرر داشته است که بزه‌دیدگان می‌توانند در ظرف زمانی مشخص شده در مقررات دیوان، کتباً اظهارات خود را به شعبه مقدماتی ارائه کنند.^{۷۰} بر این اساس، بزه‌دیدگان سی روز مهلت دارند^{۷۱} که نظرات خود را به صورت کتبی به شعبه مقدماتی ارائه کنند. با توجه به این که در بند ۳ ماده ۱۵ و قواعد مرتبط از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، به امکان مشارکتی فراتر از ارائه نظرهای مکتوب برای بزه‌دیدگان اشاره نشده است، لذا نمی‌توان امکان مشارکت حضوری در شعبه مقدماتی را در این سطح از رسیدگی برای آنان قائل شد. البته نکته مهم دیگری در خصوص مشارکت در این مرحله وجود دارد: «از متن بند ۳ ماده ۱۵ مشخص نمی‌شود که آیا مشارکت آنان نیز منوط به رعایت شروط مندرج در طرح کلی بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه برای مشارکت بزه‌دیدگان است یا خیر؟ می‌دانیم که بند ۳ ماده ۶۸ بیان می‌دارد بزه‌دیدگان فقط زمانی می‌توانند مشارکت کنند که «منافع شخصی ایشان تحت تأثیر قرار گرفته باشد» و امکان اعمال بند ۳ ماده ۶۸ «در مرحله از رسیدگی [وجود دارد] که توسط دیوان مناسب تشخیص داده شود». اگر معتقد باشیم که فرایند درخواست مجوز برای تحقیق، یکی از مراحل رسیدگی براساس بند ۳ ماده ۶۸ است، این که منافع شخصی بزه‌دیدگان تحت تأثیر قرار گیرد، لازمه حقوق مشارکتی آنان براساس بند ۳ ماده ۱۵ خواهد بود».^{۷۲}

البته می‌توانیم استدلال کنیم با توجه به این که در بررسی قاعده ۸۹ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا دیدیم که بند دوم آن صراحتاً ملاک‌های مندرج در بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه را برای پذیرش حق مشارکت ضروری می‌دانست و با عنایت به این که بند ۱ قاعده ۵۰ هیچ‌گونه اشاره صریحی به لزوم رعایت ملاک‌های بند ۳ ماده ۶۸ ندارد و همچنین با مدنظر قرار دادن این که علی‌رغم عمومیت و اطلاق بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه در خصوص کلیت موضوع مشارکت بزه‌دیدگان، قاعده ۸۹ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در خصوص مشارکت این اشخاص، دایره شمول گسترده‌تری نسبت به مشارکت مطروح در بند ۳ ماده ۱۵ اساسنامه و بند ۱ قاعده ۵۰ دارد، لذا به نظر نمی‌رسد اجرای ضوابط بند ۳ ماده ۶۸ در مورد حق مشارکت مقرر در بند ۳ ماده ۱۵ الزامی باشد.

70. Ibid.

۷۱. بند ۱ قاعده ۵۰ مقررات دیوان، با عنوان محدودیت‌های زمانی معین مقرر می‌دارد: «محدوده زمانی برای بزه‌دیدگان به منظور ارسال نظر خود براساس بند ۳ ماده ۱۵ و بند ۳ قاعده ۵۰ [از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا] ۳۰ روز پس از اطلاعات ارائه شده در انطباق با بند ۱ از قاعده ۵۰ خواهد بود».

Regulations of the Court, ICC-BD / 01-02-07, available online at: <http://www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Regulations+of+the+Court.htm>.

72. Cohen, Miriam, *op. cit.*, p. 359.

مورد دومی که بزه‌دیدگان بنا به صراحت اساسنامه رم، قادر به مشارکت در مرحله مقدماتی هستند، در بند ۳ ماده ۱۹^{۷۳} با عنوان «اعتراض به صلاحیت دیوان یا قابلیت پذیرش» آمده است. این ماده «حقی را برای مشارکت به موازات وظیفه دادسرا درخصوص موضوع قابلیت پذیرش و صلاحیت به نمایش می‌گذارد. از آن‌جا که بزه‌دیدگان از این که جرایم ارتكابی علیه آنان مشمول صلاحیت دیوان قرار گیرد منتفع می‌شوند، لذا منصفانه است که بتوانند نظرهای خود را ارائه کنند».^{۷۴}

البته بر بند ۳ ماده ۱۹ انتقاداتی وارد شده است، چرا که «مشخص نیست این ماده با چه اوضاع و احوالی ارتباط پیدا می‌کند. مشخص نیست که چرا دادستان نیاز به رأی درخصوص مسأله صلاحیت یا قابلیت پذیرش دارد. بند ۳ ماده ۱۹ باب این احتمال را باز گذاشته که دادستان بتواند نظر مشورتی قضات را درخصوص صلاحیت یا قابلیت پذیرش یک دعوا جویا شود. اما اگر پاسخ به سؤال دادستان این باشد که دعوا قابلیت پذیرش نداشته و دیوان هم صلاحیت ندارد، چنین نظری مسلماً ارزشی فراتر از آرای مشورتی خواهد داشت».^{۷۵}

از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، قاعده ۵۹ درخصوص رسیدگی موضوع ماده ۱۹ اعمال می‌شود.^{۷۶} این قاعده «حق مشارکت خاصی را در نظر گرفته است، چرا که فقط به بزه‌دیدگانی که قبلاً درخصوص دعوی مطرح شده با دیوان مکاتبه کرده باشند اجازه ارائه نظر را می‌دهد ... لذا این [جنبه از مشارکت] به دسته محدودی از بزه‌دیدگان اختصاص دارد ... که مفهوم آن یک شرط عملی اضافی برای مشارکت خواهد بود».^{۷۷}

۷۳. «دادستان می‌تواند رأی دیوان درخصوص صلاحیت یا قابلیت پذیرش را درخواست کند. در فرایند بررسی مسأله صلاحیت یا قابلیت پذیرش، کسانی که به موجب ماده ۱۳ وضعیت را ارجاع کرده‌اند [و] همچنین بزه‌دیدگان می‌توانند نظر خود را به دیوان تسلیم کنند».

74. Cohen, Miriam, *op. cit.*, p. 361.

75. Schabas, William A. *op. cit.*, pp. 370-371.

۷۶. این قاعده با عنوان «مشارکت در رسیدگی براساس بند ۳ ماده ۱۹» در دو بند اول خود اشعار می‌دارد:

«۱. در راستای بند ۳ ماده ۱۹، مدیر دبیرخانه باید هر موضوع یا ایراد به صلاحیت یا قابلیت پذیرش را که براساس بندهای ۱، ۲ و ۳ ماده ۱۹ ایجاد شده است به اشخاص ذیل اطلاع دهد:

الف) کسانی که وضعیتی را براساس ماده ۱۳ ارجاع کرده‌اند.

ب) بزه‌دیدگانی که قبلاً درخصوص آن دعوا با دیوان مکاتبه کرده‌اند، یا نمایندگان حقوقی آن‌ها.

۲. مدیر دبیرخانه باید موارد مذکور در بند ۱ را به روشی مطابق با وظیفه دیوان درخصوص محرمانه ماندن اطلاعات، حفاظت از اشخاص و حفظ ادله، به انضمام خلاصه‌ای از ملاک‌هایی که براساس آن، صلاحیت دیوان یا قابلیت پذیرش دعوا مورد ایراد قرار گرفته است، فراهم کند».

ICC RPE, *op. cit.*

77. Cohen, Miriam, *op. cit.*, p. 361.

ه) بزه‌دیدگان در مراحل بدوی و تجدیدنظر

دیدیم^{۷۸} که ماده ۶۴ اساسنامه در مقام بیان عملکردها و اختیارات شعبه بدوی، احترام کامل به حقوق متهم را مقدم بر توجه به حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود دانسته است. نتیجه بدیهی که از این ماده اساسنامه دیوان برمی‌آید این است که علی‌رغم تمامی نوآوری‌ها و توجهات منطبق با معیارهای مدرن حقوق بشری به بزه‌دیدگان در دیوان، باز هم حقوق متهم در اولویت قرار گرفته است. در همین راستا خاطر نشان می‌سازیم که «این ماده اساساً مشابه با متن ارائه شده در پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در ۱۹۹۴ است»^{۷۹} و لذا این موضوع نشان‌دهنده آن است که تمامی مباحث مطرح درخصوص بزه‌دیدگان در کنفرانس رم، نتوانسته حقوق این اشخاص را بر حقوق متهم مقدم دارد. ماده ۶۴ همچنین به شعبه بدوی اختیار می‌دهد به منظور حفاظت از متهم، شهود و بزه‌دیدگان، تمهیداتی بیندیشد.^{۸۰} در این مورد نیز ماده ۶۴ ابتدا به حفاظت از متهم اشاره کرده است.

مورد دیگری که در آن حقوق بزه‌دیدگان در مرحله رسیدگی بدوی، مورد توجه اساسنامه قرار گرفته، هنگامی است که براساس ماده ۶۵ متهم اعتراف به مجرمیت کرده، ولی شعبه بدوی بر این عقیده باشد که در جهت منافع عدالت مخصوصاً منافع بزه‌دیدگان، ارائه کامل‌تری از حقایق دعوا ضرورت دارد. در این صورت، شعبه بدوی می‌تواند خواستار اتخاذ اقداماتی از سوی دادستان شود و یا خود رأساً درخصوص رسیدگی تصمیماتی اخذ کند که این دو موضوع خارج از بحث حاضر است. اما آنچه در این‌جا مربوط به بزه‌دیدگان می‌شود، مدنظر قرار دادن منافع آن‌ها در این برهه از فرایند رسیدگی است. بند ۱ قاعده ۱۳۹ از آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا دلالت دارد که «در اخذ تصمیم برای اقدام براساس بند ۴ ماده ۶۵ شعبه بدوی می‌تواند نظرهای دادستان و وکیل متهم را جویا شود. «به نظر می‌رسد نماینده حقوقی بزه‌دیدگان نیز باید در این خصوص با هدف ارائه رهنمود در مورد «منافع بزه‌دیدگان» توسط شعبه بدوی مورد استماع واقع شود، اگرچه مقرر صریحی در این باره در ماده ۶۵ وجود ندارد».^{۸۱}

در مورد تجدیدنظرخواهی از حکم بر محکومیت یا براءت یا حکم بر تعیین میزان مجازات، ماده ۸۱ اساسنامه، حق درخواست تجدیدنظر را منحصر به دادستان و شخص محکوم علیه کرده است.^{۸۲} این موضوع نشان می‌دهد که بزه‌دیدگان درخصوص موارد فوق‌الاشاره حق تجدیدنظرخواهی ندارند. اما با این حال در یک مورد صراحتاً حق بزه‌دیدگان بر تجدیدنظرخواهی مورد تأکید قرار گرفته و آن هم مربوط به صدور حکم

۷۸. پانویس شماره ۴۴.

79. Schabas, William A., *op. cit.*, p. 763.

80. Rome Statute, *op. cit.*, Article 64 (6) (e).

81. Schabas, William A., *op. cit.*, pp. 779-780.

82. Rome Statute, *op. cit.*

بر جبران خسارات است.^{۸۳} لذا بزه‌دیدگان و نمایندگان حقوقی آنان، به‌جز تنها استثنای مذکور، جایگاهی در ارائه درخواست تجدیدنظر از آرای دیوان ندارند.

و) جبران خسارات بزه‌دیدگان

اساسنامه رم در یکی از مهم‌ترین رویکردهای خود امکان جبران خسارات بزه‌دیدگان را فراهم آورده است. هیچ‌یک از دادگاه‌های کیفری بین‌المللی پیشین، اختیار اعطای غرامت به بزه‌دیدگان را نداشتند. البته ماده ۷۵^{۸۴} اساسنامه که به موضوع جبران خسارات بزه‌دیدگان می‌پردازد، «دیوان را به دادگاهی حقوقی که دعای خصوصی اقامه شده توسط طرفین دعوا را فیصله می‌دهد، تبدیل نخواهد کرد. جبران خسارات در دیوان فقط زمانی مورد حکم واقع خواهد شد که حکم بر گناهکاری متهم صادر شده باشد. به عبارت دیگر، دعای خصوصی در دیوان، وابسته به محکومیت کیفری [مرتکب جرم] است».^{۸۵}

بند ۱ ماده ۷۵ «شدیداً مبهم است و معنای آن عمدتاً بستگی به تفسیر [قضایی] دیوان خواهد داشت. معنای این‌که دیوان قواعد کلی برای جبران خسارت مقرر خواهد کرد، چیست؟ مشخص نشده که آیا دیوان [در این‌جا] به معنای شعبه رسیدگی‌کننده در حدود صلاحیت قضایی خود است یا خود دیوان به طور کلی و

۸۳. بند ۴ ماده ۸۲ مقرر می‌دارد: «نماینده حقوقی بزه‌دیدگان، محکوم‌علیه یا مالک با حسن نیت اموالی که از رأی صادر براساس ماده ۷۵ متضرر شده‌اند، می‌توانند طبق مقررات مذکور در قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا نسبت به تصمیم مربوط به جبران خسارات تجدیدنظرخواهی کنند».

۸۴. «۱. دیوان درخصوص جبران خسارات بزه‌دیدگان یا در ارتباط با آنان، قواعد کلی، از جمله استرداد [اموال]، غرامت و اعاده به وضع سابق را مقرر خواهد کرد. بر این اساس، دیوان در رأی خود می‌تواند با درخواست [شخص ذینفع] ویا در شرایط استثنایی، به ابتکار خود، چارچوب و میزان هرگونه آسیب، زیان و صدماتی را که به بزه‌دیدگان ویا در ارتباط با آنان وارد آمده تعیین و قواعد کلی را که براساس آن‌ها عمل کرده بیان کند.

۲. دیوان می‌تواند مستقیماً دستوری علیه شخص محکوم‌علیه صادر و نحوه جبران خسارات متناسب از بزه‌دیدگان یا در ارتباط با آنان، از جمله استرداد [اموال]، غرامت و اعاده به وضع سابق را معین کند. در صورت اقتضا، دیوان می‌تواند دستور دهد که پرداخت‌های مربوط به جبران خسارات از طریق صندوق امانی موضوع ماده ۷۹ صورت گیرد.

۳. قبل از اتخاذ هرگونه تصمیمی براساس این ماده، دیوان می‌تواند از محکوم‌علیه، بزه‌دیدگان و سایر اشخاص ویا دول ذینفع ویا اشخاصی از طرف آن‌ها برای ارائه اظهاراتشان دعوت کند و این‌گونه اظهارات را مدنظر قرار خواهد داد.

۴. دیوان در راستای اعمال اقتدارش براساس این ماده، می‌تواند پس از محکومیت شخص به لحاظ ارتکاب یکی از جرائم مشمول صلاحیت دیوان و به منظور ترتیب اثر دادن به دستوری که می‌تواند براساس این ماده صادر کند، تصمیم بگیرد که آیا اتخاذ تدابیر موضوع بند ۱ ماده ۹۳ اساسنامه ضرورت دارد یا خیر.

۵. یک دولت عضو به تصمیم صادره شده براساس این ماده به‌گونه‌ای ترتیب اثر خواهد داد که گویی مقررات ماده ۱۰۹ درخصوص این ماده قابل اجرا است.

۶. هیچ‌یک از موارد مذکور در این ماده نباید به‌گونه‌ای تفسیر شود که به حقوق بزه‌دیدگان که براساس حقوق داخلی یا بین‌المللی مقرر شده‌اند، لطمه‌ای وارد آورد».

85. Schabas, William A., *op. cit.*, p. 879.

به‌عنوان یک ارگان اداری که گونه‌ای از رهنمودهای اجرایی را برای جبران خسارت تصویب می‌کند؟^{۸۶} تا کنون هیچ‌گونه «قواعد کلی» در این خصوص تصویب نشده است. «در سال‌های اولیه شروع به کار دیوان، کمیته‌ای متشکل از قضات بر روی تهیه پیش‌نویس قواعد کلی کار کردند، اما این پروژه [نیمه‌کاره] رها شد. به نظر آن قضات بهتر بود که این مسأله به شعب بدوی واگذار شود تا قواعد لازم را در مواقع لزوم و هنگام اخذ تصمیم در فرایند جبران خسارات توشیح کنند».^{۸۷}

عبارت «در ارتباط با بزه‌دیدگان» در بند اول بدین قصد تعبیه شده است که «پرداخت خسارات به خانواده‌ها و وراث بزه‌دیدگان را مدنظر قرار دهد. در این عرصه، دیوان ملزم به تشخیص این موضوع است که چه کسانی قرابت نزدیک با بزه‌دیدگان داشته‌اند تا استحقاق آنان [برای دریافت خسارات] احراز شود. لذا دیوان ممکن است به‌ناچار در عرصه‌های مرتبط با حقوق خصوصی، همانند حقوق ارث وارد شود. در این خصوص دیوان می‌تواند رژیمی بین‌المللی با قابلیت اعمال جهانی را خلق کند و یا در عوض بر قوانین قابل اجرا در دولت مربوط تکیه کند. رویکرد دوم منجر به عدم تساوی قابل توجه و بعضاً بی‌عدالتی خواهد شد، زیرا قوانین مالکیت و ارث در برخی کشورها، فرزندان طبیعی، همسران [در برخی شرایط خاص] و شرکای [جنسی] ازدواج نکرده را [از جمع وراث] مستثنا می‌کنند».^{۸۸}

در بند دوم ماده ۷۵، بیان شده که دیوان در مواقع مقتضی، حکم به پرداخت خسارت از طریق صندوق امانی می‌دهد. صندوق امانی که یکی از شاخص‌های منحصره‌فرد دیوان کیفری بین‌المللی است، با هدف تسهیل توزیع وجوهی که در نتیجه محکومیت یک متهم توسط دیوان تحصیل می‌شوند، تأسیس شده است.^{۸۹}

واژه‌پردازی بند ۳ دارای ابهام است. «از یک طرف می‌گوید دیوان می‌تواند دعوت کند و [از طرف دیگر می‌گوید] اظهارات را مدنظر قرار خواهد داد. لذا این طور به نظر می‌رسد که دیوان از صلاحیت وسیع در تصمیم بر این که مستمع اظهارات طرفین باشد یا خیر، برخوردار است؛ اما به محض آن که اظهاراتی ارائه شد، ملزم است آن‌ها را مدنظر قرار دهد».^{۹۰}

86. Zappala, Salvatore, *op. cit.*, p. 228.

87. Schabas, William A., *op. cit.*, p. 881.

88. *Ibid.*, pp. 881-882.

۸۹. ماده ۷۹ از اساسنامه رم در این خصوص اشعار می‌دارد:

«۱. یک صندوق امانی بنا به تصمیم مجمع دول عضو، در جهت منافع بزه‌دیدگان جرائم مشمول صلاحیت دیوان و خانواده‌های این بزه‌دیدگان، تأسیس خواهد شد.

۲. دیوان می‌تواند دستور دهد که پول و سایر اموال جمع‌آوری شده از طریق جریمه‌ها و توقیفات، به دستور دیوان، به صندوق امانی منتقل شود».

90. Zappala, Salvatore, *op. cit.*

نکته دیگری که از این ماده برمی‌آید، این است که «در عین این که بند ۵ وظیفه دولت‌ها را در ترتیب اثر دادن به آرای صادر طبق ماده ۷۵ مقرر می‌کند، بند ۶ اشعار می‌دارد که هیچ یک از موارد مذکور در این ماده نباید به گونه‌ای تفسیر شود که به حقوق بزه‌دیدگان مقرر در حقوق داخلی و بین‌المللی لطمه وارد آورد».^{۹۱} بنابراین، حقوق مذکور برای بزه‌دیدگان محفوظ است.^{۹۲}

سازوکارهای درخواست جبران خسارت در قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا مقرر شده است. این قواعد دو رویه متفاوت را مقرر می‌دارد: «مورد اول براساس درخواست اشخاص ذینفع و مورد دیگر متعاقب عمل به ابتکار دیوان».^{۹۳}

قاعده ۹۴^{۹۴} به رویه رسیدگی درخصوص مواردی می‌پردازد که بزه‌دیده از دیوان درخواست جبران خسارت می‌کند. اولین بند آن، فهرستی از مواردی را که در هر درخواست جبران خسارت باید ذکر شود برمی‌شمرد. «شق «ج» بند ۱ در اساس به گونه‌ای طراحی شده بود که خواهان را ملزم به معرفی هویت شخص یا اشخاص مسئول صدمه، زیان یا آسیب می‌کرد (بدون این شناسایی، یافتن ارتباط بین ادعای مطروح و شخص متهم تحت تعقیب، برای دیوان سخت می‌شد). اما سریعاً آشکار شد که بسیاری از بزه‌دیدگان قادر به شناسایی هویت مرتکب نیستند. به همین علت، شق «ج» بند ۱ مقرر مهمی دارد که بر اساس آن، خواهان باید تا حد ممکن هویت شخص یا اشخاص مسئول را معرفی کند».^{۹۵}

91. *Ibid.*

92. اسدی، لیلادسات، «جبران خسارت ناشی از جرم در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی»، *مجله حقوقی دادگستری*، سال هفتاد و سوم، ش ۶۸ زمستان ۱۳۸۸، ص ۷۵.

93. Zappala, Salvatore, *op. cit.*

94. «۱. درخواست بزه‌دیده برای جبران خسارات به موجب ماده ۷۵ باید کتبی بوده، جهت ثبت به مدیر دبیرخانه ارائه شود. این [درخواست] باید شامل موارد زیر باشد:

(الف) هویت و نشانی خواهان؛

(ب) توصیفی از صدمه، زیان یا آسیب؛

(ج) موقعیت و تاریخ حادثه و تا حد ممکن، هویت شخص یا اشخاصی که بزه‌دیده معتقد است مسئول صدمه، زیان یا آسیب هستند؛

(د) هرگاه استرداد دارایی‌ها، مالکیت یا سایر اموال عینی درخواست شده باشد، ارائه توصیفی از آن‌ها؛

(ه) دعاوی غرامت؛

(و) دعاوی برای اعاده به وضع سابق و سایر اشکال ترمیم [صدمات]؛

(ز) تا حد ممکن، هر سند مثبت مربوطه، از جمله اسامی و نشانی شهود.

۲. در آغاز محاکمه و با رعایت هر گونه اقدامات حفاظتی، دیوان از مدیر دبیرخانه، درخواست می‌کند که اختاریه‌ای برای ارائه درخواست به شخص یا اشخاص ذکر شده در درخواست یا شناسایی شده در اتهامات، و تا حد ممکن برای اشخاص و کشورهای ذینفع تهیه شود. کسانی که به آن‌ها اختاریه داده شده، هرگونه اظهار خود براساس بند ۳ ماده ۷۵ را در دبیرخانه ثبت خواهند کرد».

ICC RPE, *op. cit.*

95. Lewis, Peter and Friman, Hakan, *op. cit.*, pp. 479-480.

❖ ۲۱۹ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

قاعده ۹۵^{۹۶} از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا به گونه‌ای از جبران خسارت می‌پردازد که براساس تصمیم دادگاه صورت می‌گیرد. در حین مذاکرات تصویب، «احساس تعدادی از هیأت‌های نمایندگی این بود که برخی از بزه‌دیدگان به‌عنوان یک موضوع وجدانی، مایل نیستند از آن‌ها جبران خسارت شود، چرا که نمی‌خواهند به دید کسی که از خون‌ریزیها نفع می‌برد، به آن‌ها نگرینسته شود. برعکس، برخی هیأت‌ها معتقد بودند که دیوان نباید در آنچه در اساس، رویه رسیدگی به دعوی خصوصی است ورود پیدا کند: اگر بزه‌دیدگان تصمیم بر عدم استیفای حق خود بگیرند، دیوان نباید در تعقیب ادعای خصوصی علیه شخص محکوم علیه وارد شود. نهایتاً گروه سومی هم اظهار داشتند که این رویه کاری برای دیوان که به ابتکار خود آن مرجع است، نباید در جهت صدمه به بزه‌دیده‌ای که تقاضای جبران خسارت خود را دیر تقدیم کرده، حرکت کند»^{۹۷}.

«به تمامی این دیدگاه‌های متعارض، در بند دوم پرداخته شده است. براساس شق «الف» بند ۲، بزه‌دیده‌ای که آگاه شده دیوان براساس تصمیم خود عمل کرده و سپس درخواست [انفرادی] خود برای جبران خسارت را ارائه کند، به گونه‌ای متفاوت از بزه‌دیده‌ای که در حالت معمولی درخواست داده، با او رفتار نخواهد شد. به موجب شق «ب» بند ۲ اگر بزه‌دیده درخواست کند، دیوان دستور انفرادی برای او صادر نخواهد کرد. آن دسته از هیأت‌های نمایندگی که نگران بودند دیوان در یک امر مربوط به حقوق خصوصی ورود پیدا خواهد کرد، قانع شدند که شق «ب» بند ۲ به گونه مؤثری به نگرانی آنان پرداخته است»^{۹۸}.

در حین تهیه و تصویب متن قاعده ۹۶^{۹۹} با عنوان «انتشار فرایند رسیدگی به جبران خسارت» به این

۹۶. «۱. در مواردی که دیوان قصد دارد به ابتکار خود متعاقب بند ۱ ماده ۷۵ اقدام کند، از مدیر دبیرخانه تقاضا می‌کند که خطریه‌ای دال بر قصد دیوان به شخص یا اشخاصی که علیه آن‌ها در حال بررسی اخذ تصمیم می‌باشد و در حد ممکن برای بزه‌دیدگان، اشخاص و کشورهای ذینفع، تهیه کند. کسانی که به آن‌ها خطریه داده شده، هرگونه اظهار خود براساس بند ۳ ماده ۷۵ را در دبیرخانه ثبت خواهند کرد.

۲. اگر در نتیجه خطریه مدنظر بند ۱:

الف) بزه‌دیده، درخواست جبران خسارت ارائه کند، درخصوص آن به‌گونه‌ای تصمیم گرفته می‌شود که گویی آن [درخواست] براساس قاعده ۹۴ ارائه شده است.

ب) بزه‌دیده تقاضا کند که دیوان دستوری درخصوص جبران خسارت صادر نکند، دیوان درخصوص آن بزه‌دیده اقدام به صدور دستور انفرادی [برای پرداخت خسارت به وی] نخواهد کرد».

ICC RPE, *op. cit.*

97. Lewis, Peter and Friman, Hakan, *op. cit.*, p. 481.

98. *Ibid.*

۹۹. «۱. بدون ایراد لطمه به قواعدی که مربوط به خطریه برای فرایند رسیدگی هستند، مدیر دبیرخانه تا آن‌جا که عملی باشد، به بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آنان و شخص یا اشخاص مرتبط اخطار خواهد داد. مدیر دبیرخانه همچنین با مدنظر قرار دادن اطلاعات تهیه شده توسط دادستان، کلیه اقدامات لازم را برای علنی کردن فرایند رسیدگی به جبران خسارت در برابر دیوان، و تا حد ممکن برای سایر بزه‌دیدگان، اشخاص و دولت‌های ذینفع به عمل خواهد آورد.

معضل توجه شد که دیوان نمی‌تواند به‌تنهایی اظهارهای مطرح شده در این قاعده را فراهم سازد. آژانس‌های بشردوستانه فعال در کشوری که جرایم مشمول صلاحیت دیوان در آنجا رخ داده است، تنها وسیله ارتباطی مؤثر با جوامع متلاشی شده به نظر می‌رسیدند. لذا برخی از هیأت‌های نمایندگی معتقد به ارائه متن موسعی بودند که بتواند سازمان‌های غیر دولتی را نیز در برگیرد؛ اما برخی دیگر نگران بودند که این موضوع تلویحاً امکان این که سازمان‌های غیر دولتی نقشی در مداخله در امور داخلی کشورها داشته باشند را به ذهن متبادر می‌سازد. به همین جهت، تصمیم بر آن شد که سازمان‌های بین‌الدولی در این خصوص، جایگزین سازمان‌های غیر دولتی شوند.^{۱۰۰}

قاعده ۱۰۱۹۷ با عنوان ارزیابی خسارات، «بدون توجه به نوع صدمه، تقویم آن را مد نظر قرار داده است». ^{۱۰۲} براساس بند اول این قاعده، دیوان می‌تواند هم بر مبنای انفرادی و هم بر مبنای جمعی و هم بر هر دو مبنای حکم به جبران خسارات دهد. نکته قابل توجه در این قاعده، توجه به حقوق محکوم‌علیه در کنار توجه به حقوق بزه‌دیدگان در تعیین خسارات وارد است. لذا توجه به حقوق شخص محکوم‌علیه نیز ضروری بوده و «قضاوت یک طرفه نخواهد بود». ^{۱۰۳}

بحث مهم دیگری که در مسأله جبران خسارت قابل طرح است، ضبط اموال متهم است. شق «ه» بند ۳ ماده ۵۷ اساسنامه ^{۱۰۴} به این موضوع می‌پردازد و قاعده ۱۰۵۹۹ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا نیز

۲. در اجرای اقدامات توصیف شده در بند ۱، دیوان در انطباق با بخش ۹ [اساسنامه] می‌تواند همکاری دولت‌های عضو مربوط و همیاری سازمان‌های بین‌الدولی را به منظور توسعه علنی کردن [فرایند رسیدگی] در حد امکان و با [توسل به] کلیه وسایل ممکن خواستار شود.

100. Lewis, Peter and Friman, Hakan, *op. cit.*, p. 482.

۱۰۱. «۱. با در نظر داشتن چارچوب و اندازه آسیب، زیان یا صدمه، دیوان می‌تواند حکم به جبران خسارات را بر اساس مبنای انفرادی یا در صورتی که آن را مناسب می‌داند بر اساس مبنای جمعی یا بر اساس هر دو مبنای صادر کند.

۲. براساس درخواست بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آن‌ها یا به درخواست شخص محکوم‌علیه یا به ابتکار خود دیوان، دیوان می‌تواند کارشناسان ذیصلاحی را برای یاری رساندن به خود در تعیین چارچوب، اندازه آسیب، زیان و صدمه به بزه‌دیدگان و یا در ارتباط با آنان و [نیز] پیشنهاد گزینه‌های مختلف مرتبط با انواع و قیود مناسب جبران خسارت به کار گمارد. در صورت اقتضا، دیوان از بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آن‌ها، شخص محکوم‌علیه و همچنین اشخاص ذینفع و دولت‌های ذینفع برای ارائه نظرهای خود در مورد گزارش‌های کارشناسان دعوت به عمل خواهد آورد.

۳. دیوان در تمامی موارد، به حقوق بزه‌دیدگان و شخص محکوم‌علیه احترام خواهد گذاشت».

۱۰۲. اسدی، لیلاداد، پیشین، ص ۷۷.

۱۰۳. همان، ص ۷۸.

۱۰۴. «[شعبه مقدماتی می‌تواند] زمانی که قرار بازداشت یا احضاریه براساس ماده ۵۸ صادر شده باشد و با مدنظر قرار دادن اعتبار و استحکام ادله و حقوق طرفین مربوط، به‌گونه‌ای که در این اساسنامه و قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا پذیرفته شده و در جهت اعمال شق «ک» بند ۱ ماده ۹۳، همکاری کشورها را درخصوص انجام اقدامات حفاظتی با هدف ضبط اموال و مخصوصاً به منظور حفظ منافع نهایی بزه‌دیدگان خواستار شود».

Rome Statute, *op. cit.*

همچنین شق «ک» بند ۱ ماده ۹۳ مقرر داشته است:

❖ ۲۲۱ تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر ...

مقررات شکلی ضبط اموال را تبیین می‌کند. «بند اول این قاعده ظاهراً بیانیه‌ای بدیهی و آشکار است. نکته کلیدی برای درک این مقرر، اشاره به «بزه‌دیدگانی است که تعهد کتبی به ارائه درخواست جبران خسارت داده‌اند». [در فرایند تنظیم این قاعده] پذیرفته شده بود که اگر وسیله‌ای برای حفظ دارایی‌های مظنون به ارتکاب جرم وجود نداشت، تمامی طرح پرداخت خسارت بی‌تأثیر می‌شد. لذا توانایی دیوان در اقدام عاجل در این خصوص ضروری می‌نمود. به همین علت، دیوان می‌تواند در مورد بزه‌دیده‌ای که قصد تهیه درخواست خود برای جبران خسارات را دارد، پیش از ارائه رسمی درخواست [از جانب وی] براساس قاعده ۹۷، اقدام لازم را انجام دهد. به هر حال [در هنگام تهیه این قاعده]، نگرانی‌هایی وجود داشت که براساس این رویه غیر رسمی، آرای زیانبار برای اموال متهم صادر شود. به همین دلیل، این جنبه حفاظتی نیز اضافه گردید که زمانی که درخواست کامل ارائه نشده، باید حتماً قرینه‌ای از جانب بزه‌دیده وجود داشته باشد مبنی بر این که وی قصد ارائه درخواست را دارد».^{۱۰۶}

بندهای ۲ و ۳ به موضوع اخطار درخصوص فرایند رسیدگی برای اقدامات حفاظتی اختصاص دارد. در کمبسیون مقدماتی این نگرانی مطرح شد که ابلاغ اخطار به این امکان را برای مظنون فراهم می‌آورد که دارایی‌های خود را قبل از آغاز جریان رسیدگی، پنهان کند. لذا بند ۲ ارائه اخطار را صرفاً در شرایط مدنظر خود مجاز می‌داند. اما از طرف دیگر، این امر نیز مورد توجه قرار گرفت که اقدامات خطیر و زیان‌آور ممکن بود درخصوص اموال شخص اتخاذ شود، بدون این که وی از ابتدایی‌ترین حفاظت در این خصوص، یعنی دریافت اخطار برخوردار شود؛^{۱۰۷} به این معضل در بند ۳ پرداخته شده است.

اشاره کردیم که بزه‌دیدگان تنها درخصوص احکام صادر شده بر جبران خسارات حق تجدیدنظرخواهی دارند.

«[دول عضو ... از درخواست‌های همکاری دیوان ... در موارد ذیل ... پیروی خواهند کرد]: شناسایی، ردیابی، انسداد یا ضبط عواید، اموال، دارایی‌ها و ابزارهای جرم با هدف مصادره احتمالی آن‌ها، بدون ایراد لطمه به حقوق اشخاص ثالث دارای حسن نیت». (*Ibid*)
۱۰۵. «۱. شعبه مقدماتی، طبق شق «ه» بند ۳ ماده ۵۷ یا شعبه بدوی، طبق بند ۴ ماده ۷۵، به ابتکار خود یا براساس درخواست دادستان یا تقاضای بزه‌دیدگان یا نمایندگان حقوقی آن‌ها که تقاضای جبران خسارت کرده‌اند یا کسی که تعهد کتبی به انجام چنین کاری داده است، می‌تواند حکم دهد که آیا اقدامات [حفاظتی] باید تقاضا شود یا خیر.

۲. اخطار به لازم نیست، مگر آن که دیوان در شرایط خاص دعوا، حکم دهد که اخطار به نمی‌تواند مؤثر بودن اقدامات مورد تقاضا را به مخاطره افکند. در مورد اخیر، مدیر دبیرخانه اخطار به رسیدگی را به شخصی که تقاضا، علیه او مطرح شده و تا حد ممکن به اشخاص یا دولت‌های ذینفع ارائه خواهد کرد.

۳. اگر دستور بدون اخطار به قبلی صادر شود، شعبه مربوط از مدیر دبیرخانه تقاضا می‌کند که به محض آن که با مؤثر بودن اقدامات مورد تقاضا سازگار باشد، به کسانی که علیه آن‌ها تقاضا صورت گرفته و تا حد ممکن به اشخاص یا دولت‌های ذینفع اخطار دهد و از آن‌ها دعوت کند که نظرهای خود را درخصوص آن که دستور باید ابطال شود یا تغییر یابد، ارائه کنند.

۴. دیوان می‌تواند در مورد زمان‌بندی و اداره فرایند رسیدگی لازم برای تعیین تکلیف درخصوص این گونه مسائل، دستور صادر کند».

ICC RPE, *op. cit.*

106. Lewis, Peter and Friman, Hakan, *op. cit.*, p. 489.

107. *Ibid.*, p. 489-490.

قاعده ۱۵۰^{۱۰۸} مقررات شکلی تجدیدنظرخواهی بزه‌دیدگان را بیان داشته است. متعاقب ارائه درخواست تجدیدنظر، شعبه تجدیدنظر دیوان، دستور جبران خسارات صادر بر طبق ماده ۷۵ را ابرام، نقض یا اصلاح می‌کند.^{۱۰۹}

ز) نگاهی کوتاه به رویکرد کنفرانس بازنگری اساسنامه رم در قبال بزه‌دیدگان

در ۱۱ ژوئن ۲۰۱۰، کنفرانس بازنگری اساسنامه رم در کامپالا در اوگاندا بعد از دو هفته اجلاس به کار خود پایان داد و برخی اصلاحات در اساسنامه رم در آن کنفرانس به عمل آمد که ارتباط مستقیمی با موضوع بزه‌دیدگان ندارد. در سایه برگزاری این کنفرانس، سازمان غیردولتی ائتلاف برای دیوان کیفری بین‌المللی^{۱۱۰} با همکاری گروه کاری حقوق بزه‌دیدگان،^{۱۱۱} میزگردی درخصوص وضعیت دشوار بزه‌دیدگان و تأثیرات اساسنامه رم بر کودکان بزه‌دیده و خانواده‌های آنان برگزار کرد. این میزگرد توسط فنلاند و شیلی سازماندهی شد که به‌عنوان هسته مرکزی تدقیق و موقعیت‌سنجی درخصوص تأثیر اساسنامه رم بر بزه‌دیدگان و جوامع تحت تأثیر انتخاب شده بودند. مباحث مطرح شده در این میزگرد بر محور مشارکت بزه‌دیدگان، حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود و نقش صندوق امانی متمرکز گردید. مدیر دبیرخانه دیوان، خانم سیلوانا آربیا^{۱۱۲} که از شرکت‌کنندگان در میزگرد بود، ضمن تأکید بر نوآوری دیوان در اعطای حق مشارکت به بزه‌دیدگان اشعار داشت که فرایند قادرساختن بزه‌دیدگان به ارائه درخواست مشارکت باید در محل زندگی آنان و در محیطی امن صورت گیرد، به‌گونه‌ای که آنان در معرض خطر قرار نگیرند. وی ضمن اشاره به این‌که تا آن تاریخ (ژوئن ۲۰۱۰)، ۲۶۴۸ بزه‌دیده، خواهان مشارکت در دیوان شده و ۷۷۰ نفر از آنان مجاز به شرکت در رسیدگی شده‌اند، تأکید کرد که این تجربه باعث گردیده تا بزه‌دیدگان احساس کنند رنج‌های وارد بر آنان مورد قبول قرار گرفته است. در نظر وی، مشارکت راهی است که بزه‌دیدگان از آن طریق می‌توانند یاد اقوام، دوستان و اعضای جامعه‌شان را که در درگیری‌ها به قتل رسیده و یا آسیب دیده‌اند، گرامی دارند. در مورد محافظت از بزه‌دیدگان و شهود، خانم آربیا اظهار کرد که دیوان اقدامات مؤثری در این راستا به عمل آورده و رویکرد خود را از طریق اتخاذ معیارهای حفاظتی برای بزه‌دیدگان در منطقه سکونت آنان آغاز کرده است.^{۱۱۳} کنفرانس کامپالا در نهایت، نتیجه

۱۰۸. «۱. با رعایت بند ۲، تجدیدنظرخواهی از ... دستور به جبران خسارات طبق ماده ۷۵، تا سی روز از تاریخی که دستور جبران خسارات به تجدیدنظرخواه، ... ابلاغ می‌گردد، ثبت خواهد شد.

۲. شعبه تجدیدنظر، مهلت مقرر در بند ۱ را به دلیل موجه، بنا به درخواست تجدیدنظرخواه تمدید می‌کند ...».

ICC RPE, *op. cit.*

109. *Ibid.*, rule 153(1).

110. NGO Coalition for an ICC (CICC)

111. Victim's Rights Working Group

112. Silvana Arbia

۱۱۳. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

<http://www.icc-cpi.int/Menu/ASP/ReviewConference/Stocktaking/>

بررسی‌های به عمل آمده در مورد نظام عدالت کیفری بین‌المللی را از جمله با تصویب قطعنامه شماره ۲ خود با موضوع بزهدیدگان به پایان رساند. این قطعنامه با عنوان «تأثیر نظام اساسنامه رم بر بزهدیدگان و جوامع تحت تأثیر»^{۱۱۴} که به اتفاق آرا تصویب شد، از جمله، حقوق بزهدیدگان بر دسترسی برابر و مؤثر به عدالت، حمایت و حفاظت، جبران خسارات کافی و فوری برای صدمات وارد و دسترسی به اطلاعات مربوط به نقض‌ها و سازوکارهای ترمیم خسارات را به‌عنوان ارکان اساسی عدالت، به رسمیت شناخت. علاوه بر این، قطعنامه مذکور در پایان، دولت‌های عضو را به کمک‌رسانی مالی به صندوق امانی دعوت کرد.^{۱۱۵}

گفتار سوم) بزهدیدگان در رویه قضایی دیوان کیفری بین‌المللی

از ۱۷ ژانویه ۲۰۰۶ که نخستین رأی در باره موضوع مشارکت بزهدیدگان از شعبه اول مقدماتی و در حین رسیدگی به وضعیت^{۱۱۶} در جمهوری دموکراتیک کنگو^{۱۱۷} صادر شد، آرای متعددی در این موضوع صادر شده است. قضات صادرکننده رأی مذکور، ضمن رد استدلال دادستان مبنی بر این که فرایند رسیدگی در معنای مدنظر بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه، در مرحله تحقیق، جریان ندارد،^{۱۱۸} اعلام داشتند که منافع بزهدیدگان به طور کلی در مرحله تحقیق تحت تأثیر قرار می‌گیرد، چرا که مشارکت آنان در این مرحله می‌تواند در روشن کردن حقایق، مجازات مرتکبان و درخواست جبران خسارات وارده مؤثر باشد.^{۱۱۹} شعبه مقدماتی ضمن استناد به بند «الف» قاعده ۸۵ از قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، چهار ملاک مندرج در آن قاعده را به منظور حصول شرایط تعریف بزهدیده جهت اعطای اذن برای مشارکت در فرایند رسیدگی استخراج کرد؛ بدین شرح که بزهدیده باید شخص حقیقی باشد، از وقوع جرم آسیب دیده باشد، آسیب وارد ناشی از جرم مشمول

114. The impact of the Rome Statute System on victims and affected communities, Resolution RC/Res. 2 , adopted at the 9th plenary meeting, on 8 June 2010, by consensus.

115. Text of the Resolution is available online at: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp-docs/Resolution/RC-Res-2-EnG.pdf>.

116. مرحله وضعیت (situation) زمانی است که هنوز هیچ گونه قرار بازداشت یا احضاریه برای متهم یا متهمان معین صادر نشده و دادستان صرفاً با یک مناقشه روبه رو باشد که طبیعتاً ایجاد کنندگانی داشته و ممکن است از جرائم مشمول صلاحیت دیوان قرار گیرد. در این مرحله، دادستان برای آغاز تحقیقات مقدماتی از شعبه مقدماتی دیوان کسب اجازه می‌کند و پس از صدور اجازه لازم و پایان تحقیقات، احراز هویت متهمان و صدور قرار بازداشت آن‌ها، این وضعیت، در قالب یک دعوا (case)، به شعبه مقدماتی ارجاع می‌شود.

Pre- Trial Chamber I's decision on the application for participation in the proceedings of VPRS1 [to] VPRS6, ICC-01-04-101-tEN-Corr, situation in The Democratic Republic of the Congo, 17 January 2006, para. 68, hereinafter PTCI's 17 January 2006 decision, available online at: http://www.icc-cpi.int/icc_docs/doc/doc183441.pdf.

117. The Democratic Republic of the Congo (DRC)

118. PTCI's 17 January 2006 decision, *op. cit.*, para. 25.

119. Chung, Christine H., *op. cit.*, p. 467.

صلاحیت دیوان باشد، و یک رابطه سببیت بین جرم و آسیب وارد وجود داشته باشد.^{۱۲۰} شعبه اول مقدماتی در آن رأی، امکان مشارکت را به شش بزه‌دیده متقاضی اعطا کرد. این رأی، باب درخواست‌های مشارکت بزه‌دیدگان را در دیوان باز کرد و اهمیت آن از این جهت بود که مشارکت را در مرحله تحقیق و در زمانی مجاز دانست که دادستان هنوز متهم خاصی را معرفی نکرده و دیوان صرفاً با وضعیتی رو به رو بود که جرائم مشمول صلاحیتش در سرزمین جمهوری دموکراتیک کنگو رخ داده بودند.

یکی از آرای نسبتاً جدید که درخصوص موضوع مشارکت بزه‌دیدگان صادر شده و با تکیه بر رویه قضایی دیوان، چگونگی مشارکت را مورد تحلیل قرار داده، رأی مورخ ۱۷ اکتبر ۲۰۱۱ شعبه چهارم بدوی در دعوی دادستان علیه عبدالله باندا/اباکاثر نورعین و صالح محمد جریبو جاموس^{۱۲۱} در پرونده وضعیت دارفور سودان است. با عنایت به این رأی و بنا بر مفاد رأی اصلاحی صادر شده در ۲۸ اکتبر ۲۰۱۱،^{۱۲۲} شعبه مقدماتی رسیدگی‌کننده به این دعوا، در اکتبر ۲۰۱۰ به ۸۹ بزه‌دیده اجازه مشارکت در رسیدگی را اعطا کرده بود^{۱۲۳} و پس از ارجاع پرونده به شعبه چهارم بدوی، شش بزه‌دیده دیگر نیز تقاضای مشارکت خود را به دبیرخانه دیوان تسلیم کردند. شعبه بدوی اشاره کرد که شعبه مقدماتی، چهار ملاک را برای پذیرش درخواست مشارکت بزه‌دیدگان مقرر کرده^{۱۲۴} که تقریباً همان ملاک‌های ارائه شده از جانب شعبه مقدماتی رسیدگی‌کننده به پرونده وضعیت در جمهوری دموکراتیک کنگو در سال ۲۰۰۶ بودند، با این تفاوت که تأکید بیش‌تری بر احراز هویت بزه‌دیده جهت اطمینان از این‌که او یک شخص حقیقی است، به عمل آمده بود.

شعبه بدوی رسیدگی‌کننده به دعوی دادستان علیه باندا و جریبو، ضمن این‌که ضرورتی در بازبینی تقاضاهای پذیرفته شده توسط شعبه مقدماتی ندید، تأکید کرد درخصوص بزه‌دیده‌ای که تقاضای او در مرحله مقدماتی قبول شده و آسیب وارد به او ناشی از جرمی بوده که در زمره جرائم تأیید شده علیه متهم توسط شعبه مقدماتی نیست، این اختیار را دارد که خود در مورد درخواست مشارکت وی در مرحله بدوی تصمیم‌گیری کند. همچنین در صورتی که اطلاعات جدیدی از زمان صدور رأی اولیه مبنی بر اجازه مشارکت به دست آید، شعبه بدوی به همین نحو رفتار خواهد کرد.^{۱۲۵} شعبه مذکور، با عنایت به رویه قضایی

120. PTCI's 17 January 2006 decision, *op. cit.*, para. 79.

121. Situation In Darfur, Sudan, In The Prosecutor V. Abdallah Banda Abakaer Nourain and Saleh Mohammed Jerbo Jamus, ICC-02/05-03/09, Decision on the Registry Report on Six Applications to Participate in the Proceedings, 17 October 2011, available online at: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1247465.pdf>.

122. Corrigendum to Decision on the Registry Report on six applications to participate in the proceedings, 28 October 2011, hereinafter Corrigendum to Decision on the Registry Report, available online at: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1252352.pdf>.

123. *Ibid.*, para. 1.

124. *Ibid.*, para. 6.

125. *Ibid.*, paras. 15-16.

دیوان در دعاوی گذشته، درخواست مشارکت را در صورتی کامل دانست که دارای شرایط ذیل باشد:

۱. هویت بزه‌دیده،
۲. تاریخ وقوع جرم (یا جرائم)،
۳. مکان وقوع جرم (یا جرائم)،
۴. توصیفی از آسیب وارد در نتیجه وقوع یکی از جرائم تأیید شده در حکم تأیید اتهامات [متهم]،
۵. مدرک هویت،
۶. اگر تقاضا از طرف شخصی ارائه شده باشد که با رضایت از طرف بزه‌دیده عمل می‌کند، رضایت صریح بزه‌دیده،
۷. اگر تقاضا از طرف شخصی ارائه شده باشد که از طرف بزه‌دیده عمل می‌کند، در صورتی که بزه‌دیده کودک باشد، مدرک خویشاوندی، و در صورتی که بزه‌دیده معلول باشد، مدرک قیمومت قانونی،
۸. امضا یا اثرانگشت متقاضی بر روی مدرک یا حداقل بر آخرین صفحه درخواست،
۹. درخصوص مدارک قابل پذیرش جهت اثبات هویت متقاضی مشارکت، شعبه با توجه به آرای صادر شده از سایر شعب دیوان، ارائه هر کدام از اسناد ذیل را کافی دانست:
الف) کارت هویت ملی، گذرنامه، گواهی تولد، گواهی فوت، گواهی ازدواج، کتابچه ثبت خانوادگی، وصیتنامه، گواهینامه رانندگی، کارت از یک مؤسسه بشر دوستانه؛
ب) کارت رأی‌گیری، کارت مشخصات دانشجویی، کارت مشخصات دانش‌آموزی، نامه از مقامات محلی، کارت ثبت نام اردوگاه، مدارک مرتبط با درمان، کارت مشخصات مستخدم، کارت غسل تعمید؛
ج) گواهی یا تصدیق از دست دادن مدارک (از دست دادن مدارک رسمی)، مدرک مدرسه، عضویت کلیسا، کارت عضویت انجمن یا حزب سیاسی، مدارک صادر شده در مراکز بازتوانی برای اطفال مرتبط با گروه‌های مسلح، گواهی‌های ملیت، دفترچه حقوق بازنشستگی؛ یا
د) بیانیه‌ای که توسط دو شاهد معتبر امضا شده و به هویت متقاضی یا ارتباط خانوادگی بین بزه‌دیده و شخص اقدام‌کننده از طرف او گواهی می‌دهد، به شرط این‌که بین بیانیه [این دو شاهد] و تقاضا [برای مشارکت] سازگاری وجود داشته باشد. این بیانیه باید به انضمام مدارک هویتی دو شاهد باشد.^{۱۲۶}
شایان ذکر است که مدارک فوق‌الذکر، پیش از این رأی، از جمله در رأی شعبه اول مقدماتی مورخ ۱۴ دسامبر ۲۰۰۷ درخصوص بررسی تقاضای مشارکت بزه‌دیدگان در وضعیت دارفور^{۱۲۷} و نیز در رأی مورخ ۱۸

126. *Ibid.*, paras. 21-22.

127. Situation in Darfur, Pre-Trial Chamber I's Corrigendum to Decision On The Application For Participation In The Proceedings of Applicants a/0011/06 to a/0015/06, a/0021/07, a/0023/07 to a/0033/07 and a/0035/07 to a/0038/07, 14 December 2007, para. 28, available online at: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc394742.PDF>.

ژانویه ۲۰۰۸ شعبه اول بدوی در دعوی دادستان علیه تامس لوبانگا دایلو^{۱۲۸} در پرونده وضعیت در جمهوری دموکراتیک کنگو^{۱۲۹} مورد اشاره قرار گرفته بود.

همان طور که پیش تر اشاره شد،^{۱۳۰} طبق بند ۱ قاعده ۸۹ آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا، دبیرخانه رونوشتی از درخواست مشارکت را به دادستان و وکیل متهم ارائه خواهد کرد. شعبه بدوی رسیدگی کننده به دعوی دادستان علیه باندا و جربو، ضمن اشاره به بند ۱ ماده ۶۸ اساسنامه اعلام کرد که دبیرخانه تأکید کرده است حذف اطلاعات هویتی بزه دیدگان از درخواست های مشارکت، یکی از ضروری ترین اقدامات حفاظتی برای آنان است.^{۱۳۱} در این راستا این شعبه اشاره کرد که اعمال حذفیات لازم بر رونوشت های تهیه شده جهت ارائه به دادستان و وکیل متهم نباید از حد ضروری برای حفظ امنیت بزه دیده فراتر برود و باید به گونه ای باشد که حق طرفین دعوا در ارائه پاسخ به درخواست های مشارکت، قابلیت اعمال خود را حفظ کند.^{۱۳۲} همچنین شعبه بدوی - بر خلاف شعبه مقدماتی رسیدگی کننده به این دعوا که مقرر کرده بود رونوشت دارای حذفیات از درخواست های مشارکت بزه دیدگان، تنها به وکیل متهم ارائه شود و دادستان باید دسترسی کامل به درخواست ها داشته باشد - با توسل به اصل برابری سلاح ها،^{۱۳۳} ضروری دانست که در این خصوص تبعیضی صورت نگیرد و نهایتاً تأکید کرد که تمامی درخواست های مشارکت با اعمال حذفیات به دادستان و وکیل متهم ارائه خواهند شد.^{۱۳۴}

لذا شعبه بدوی دیوان با مشارکت بزه دیدگان، بدون افشای هویت آنان بر طرفین دعوا، موافقت کرد. با توجه به این که اساسنامه، احترام کامل به حقوق متهم را مورد تأکید قرار داده است، قضات در یک دعوا در رد ادعای وکیل متهم مبنی بر این که افشای هویت بزه دیدگان باید به عنوان پیش شرطی برای مشارکت آنان در نظر گرفته شود،^{۱۳۵} به خوبی این موضوع را مورد تحلیل قرار دادند که چون هویت بزه دیدگان بر قضات شعبه معلوم است، ایشان در بهترین موقعیت برای ارزیابی تأثیر و گستره لطمه احتمالی که به حقوق متهم وارد می شود، قرار دارند و می توانند اقداماتی را در سطح پایین تر از افشای هویت بزه دیده، با هدف کاستن از لطمه مذکور به عمل آورند.^{۱۳۶}

128. Thomas Lubaga Dyilo

129. Trial Chamber I's Decision on Victims Participation, In The Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, 18 January 2008, para. 87, hereinafter TCI's 18 January 2008 decision, available online at: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc409168.PDF>.

۱۳۰. پانویس شماره ۵۶..

131. *Ibid.*, para. 32.

132. *Ibid.*, para. 35.

133. equality of arms

134. Corrigendum to Decision on the Registry Report, *op. cit.*, paras. 36-37.

135. TCI's 18 January 2008 decision, *op. cit.*, para. 58.

136. *Ibid.*, para. 131.

❖ ۲۲۷ تکامل حقوق بزه دیدگان از منظر ...

نتیجه گیری

مواد اساسنامه رم در هماهنگی با قواعد آیین دادرسی و ادله اثبات دعوا در دیوان، جایگاه فعالی در فرایند رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی به بزه‌دیدگان اعطا کردند. اساسنامه با ارائه مقررات موسع در خصوص حقوق بزه‌دیدگان، راه را برای انعطاف و ارائه تفاسیر جدید در جهت سازگاری با موقعیت و شرایط هر دعوی معین باز گذاشته است.

دیوان کیفری بین‌المللی رسماً پذیرفته است که منصفانه بودن فرایند رسیدگی و محاکمه، صرفاً در توجه به حقوق متهم نیست. حقوق متهم، در حد معقول و ضروری مدنظر دادگاه‌های کیفری بین‌المللی قرار گرفته بود. بنابراین، دیگر زمان توجه به بزه‌دیدگان در محاکمات کیفری بین‌المللی فرا رسیده بود. آفرینش و خلق حقوق بزه‌دیدگان، آنچنان که از سوی دیوان صورت گرفته است، قاعده منصفانه بودن فرایند رسیدگی را از رویکرد انحصاری توجه به متهم، خارج و حقوق نسبتاً نوپای کیفری بین‌المللی را ملزم کرده است که بپذیرد منصفانه بودن فرایند رسیدگی، بستگی به تمامی طرف‌های ذنفع و از جمله بزه‌دیدگان خواهد داشت. نیاز به پذیرش این حقیقت، در دستیابی به عدالت در جرائم بین‌المللی ضرورت داشته است، چرا که بازماندگان فجایع انسانی، تا زمانی که به زندگی خود ادامه دهند، بی‌تردید متأثر از ماهیت سبعانه آنچه بر آن‌ها گذشته است، باقی خواهند ماند. این تغییر در نگرش، نشان‌دهنده تحولی عمده در ماهیت توافقی آیین‌های دادرسی کیفری بین‌المللی بوده است؛ زیرا جلسات دادگاه را از انحصار مقام تعقیب در برابر شخص تحت تعقیب برون آورده، سهمی را به بزه‌دیدگان اختصاص داده است.

کلیت مقررات موضوعه دیوان در خصوص مشارکت بزه‌دیدگان، بالاخص عدم ارائه معیاری جهت تبیین تحت تأثیر قرار گرفتن منافع شخصی آنان، دال بر این است که تدوین‌کنندگان این مقررات، خواستار آن بوده‌اند که قضات دیوان در عمل بتوانند با دید موسعی به درخواست مشارکت متقاضیانی که خود را بزه‌دیده می‌دانند، نگریسته، متناسب با اوضاع و احوال هر دعوی معین، تصمیم لازم را با عنایت به شرایط مقرر در بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه رم اتخاذ کنند.

قضات دیوان رویکرد موسعی در قبال متقاضیان مشارکت در فرایند رسیدگی اتخاذ کرده و با محرز شدن هویت آنان بر دادگاه به‌عنوان شخص حقیقی، این امر در رویه قضایی دیوان پذیرفته شده که افشای هویت بزه‌دیده مشارکت‌کننده برای طرفین دعوا ضرورت ندارد و قضات با توجه به شرایط هر دعوا، اقدامات لازم را برای عدم ایجاد لطمه به حقوق متهم اتخاذ خواهند کرد.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

الف) کتابها

- ۱- شریعت باقری، محمدجواد، اسناد دیوان کیفری بین‌المللی، انتشارات جنگل، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
- ۲- کیتی شیایزری، کریانگ ساک، حقوق بین‌المللی کیفری، تهران، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی، انتشارات سمت، ۱۳۸۳.

ب) مقالات

- ۱- اسدی، لیلاسادات، «جبران خسارت ناشی از جرم در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی»، مجله حقوقی /دگستری، سال هفتاد و سوم، ش ۶۸ زمستان ۱۳۸۸.
- ۲- والین، لوک، «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان»، ترجمه توکل حبیبزاده و مجتبی جعفری، مجله حقوقی، ش ۳۴، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

۲. منابع انگلیسی

الف) کتابها

- 1- Lee, Roy S., *The International Criminal Court, Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence*, Transnational Publishers, Inc, 2001.
- 2- Mc Goldrik, Dominic, Rowe, Peter and Donnelly, Eric, *The Permanent International Criminal Court, Legal and Policy Issues*, Hart publishing, Oxford & Portland Oregon, 2004.
- 3- Schabas, William A., *An Introduction to the International Criminal Court*, third edition, Cambridge University Press, first published 2007.
- 4- Schabas, William A., *The International Criminal Court, A Commentary on the Rome Statute*, Oxford Commentaries on International Law, Oxford University Press, UK, first published 2010.
- 5- Zappala, Salvatore, *Human Rights in International Criminal Proceedings*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press, 2003.

ب) مقالات

- 1- Chung, Christine H., "Victim's Participation at the International Criminal Court: Are Concessions of the Court Clouding the Promise?", *Northwestern Journal of International Human Rights*, Vol. 6, Issue 3, spring 2008.
- 2- Cohen, Miriam, "Victim's Participation Rights Within the International Criminal Court: A Critical Overview", *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 37, No. 3, Summer 2009.
- 3- "Victim Participation Before the International Criminal Court", *War Crimes Research Office*, American University, Washington College of Law, November 2007.
- 4- Wemmers, Jo – Anne, "Victims' Rights and the International Criminal Court: Perceptions within the Court Regarding the Victims' Right to Participate", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 23, Issue 03, September 2010.

ج) قطعنامه‌ها، معاهدات، اسناد و آرای مراجع بین‌المللی

- 1- Charter of The International Military Tribunal For the Far East
- 2- London Charter of the International Military Tribunal
- 3- Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/ RES/60 147,21 March 2006
- 4- Regulations of The International Criminal Court, ICC-BD / 01-02-07
- 5- Regulations of The Registry of The International Criminal Court, ICC-BD/03-01-06- Rev. 1,6 March 2006
- 6- Rome Statute of The International Criminal Court, UN Doc. A/ CONF. 183/9, 17 July 1998
- 7- Rules of Procedure and Evidence of The International Criminal Court, Doc ICC-ASP/1/3, September 2002
- 8- Rules of Procedure and Evidence of The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

- 9- Rules of Procedure and Evidence of The International Criminal Tribunal for Rwanda
- 10- Situation In Darfur, Sudan, In The Prosecutor V. Abdallah Banda Abakaer Nourain And Saleh Mohammed Jerbo Jamus, ICC-02/05-03/09, Decision on the Registry Report on Six Applications to Participate in the Proceedings, 17 October 2011 and Corrigendum to Decision on the Registry Report on Six Applications to Participate in the proceedings, 28 October 2011
- 11- Situation In Darfur, Sudan, Pre-Trial Chamber I's Corrigendum to decision on the Application for Participation in the Proceedings of Applicants a/0011/06 to a/0015/06, a/0021/07, a/0023/07 to a/0033/07 and a/0035/07 to a/0038/07, 14 December 2007
- 12- Situation in The Democratic Republic of the Congo, ICC Pre- Trial Chamber I'ts Decision on the Application for Participation in the Proceedings of VPRS1 [to] VPRS6, ICC-01-04- 101- tEN- Corr, 17 January 2006
- 13- Situation in The Democratic Republic of the Congo, ICC Trial Chamber I's Decision on Victims Participation, in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, 18 January 2008
- 14- Statute of The International Criminal Tribunal for Rwanda
- 15- Statute of The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
- 16- The Impact of the Rome Statute System on Victims and Affected Communities, Resolution RC/Res. 2, adopted at the 9th plenary meeting, on 8 June 2010
- 17- The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No ICTR-95-1-T, Judgement of 21 May 1999, The International Criminal Tribunal for Rwanda
- 18- The Prosecutor v. Dario Kordic and Mario Cerkez, case No (IT-95-14/2-T) Judgement of 26 February 2001, The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
- 19- The Prosecutor V. Radislav Krstic, Case No. IT-98-33-T, Judgement of 2 August 2001, The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

- 20- United Nations Security Council Resolutions Numbers 827 (1993), and 955 (1994)
- 21- United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 29 November 1985
- 22- Victims Before The International Criminal Court, a Guide for the Participation of Victims in the Proceedings of the Court

۳ منابع اینترنتی

- 1- <http://www.1.umn.edu/humanrts/icty/resolution28.htm>
- 2- <http://www.un.org/ictv/english/Resolutions/955.htm>
- 3- <http://www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Rome+Statute.htm>
- 4- <http://www.icrc.org/int.nsf/full/350?Open+Document>
- 5- <http://www.alhag.orgetemplate.php?id=81>
- 6- <http://www.icty.org/sid/7985>
- 7- www.icty.org/x/file/legal%20Library/statute/statute-sep09-en.pdf
- 8- <http://www.unictv.org/portals/D/English/Legal/Statute/2010.pdf>
- 9- <http://www.icty.org/x/file/legal%20library/Rules-procedure-evidence/IT032Rev45-en.pdf>
- 10- <http://unictv.org/portals/0/English/legal/ROP/100209.pdf>
- 11- <http://www.unictv.org/portals/D/case/English/kayishema/judgement/990521-sentence.pdf>
- 12- <http://www.icty.Org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>
- 13- <http://www.icty.org/x/cases/kordic-cerkez/tjue/en/kor-tj010226e.pdf>
- 14- <http://www.wcl.American.Edu/warcrimes/documents/12-007-Victim-participation-Before-the-ICC.Pdf>. Rd= n1
- 15- <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>
- 16- <http://www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Rules+of+Procedure+and+Evidence.htm>

- 17- <http://www.ohchr.org/english/Law/remedy.htm>
- 18- <http://www.un.org/law/n9810105.pdf>
- 19- <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v6/n3/4/Chung.pdf>
- 20- <http://www.icc-cpi.int/NR/ronlyres/8FF91A2C-5274-4DCB-9CCE-37273C5E9AB4/282477/160910VPRSBookletEnglish.pdf>
- 21- <http://www.icc-cpi.int/NR/ronlyres/A57F6A7F-4C20-4C11-A61F-759338A3B5D4/282891/RegulationsRegistryEng.pdf>
- 22- <http://law.du.edu/documents/djilp/37No3/Victims-Participation-Rights-Within-International-Criminal-Court-Critical-Overview-Miriam-Cohen.pdf>
- 23- <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Regulations+of+the+Court.htm>
- 24- <http://www.icc-cpi.int/Menus/ASP/ReviewConference/Stocktaking/>
- 25- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp-docs/Resolution/RC-Res-2-EnG.pdf>
- 26- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc183441.pdf>
- 27- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1247465.pdf>
- 28- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1252352.pdf>
- 29- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc394742.PDF>
- 30- <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc409168.PDF>